fra Jerko Karačić

USPOMENE IZ DOBA MUČENIŠTVA

Nakladnici
Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM
Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«, Široki Brijeg
Matica hrvatska, Vrgorac

Urednik
fra Vendelin Karačić

© Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«

Tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

Naslovnica
Krist prebijenih nogu i slomljen križ dio su ostataka nakon što su komunisti 7. veljače 1945. prošli franjevačkim samostanom na Širokom Brijegu.

ISBN 978-953-57286-2-7 (Matica hrvatska, Ogranak Vrgorac)

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-94

KARAČIĆ, Jerko
Uspomene iz doba mučeništva : komunistički progon vjere i puka u zapadnoj Hercegovini / Jerko Karačić. - 2. izd. - Mostar : Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, 2014. - 95 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst. - Manje poznate riječi i provincijalizmi: str. 77-78

ISBN 978-9958-876-18-9

COBISS.BH-ID 21248518

---

fra Jerko Karačić

USPOMENE IZ DOBA MUČENIŠTVA

Komunistički progon vjere i puka u zapadnoj Hercegovini

II. izdanje

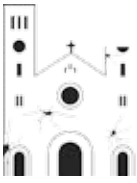

Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«
Matica hrvatska

Široki Brijeg – Vrgorac, lipanj 2014.

PROSLOV

Pisac ovih *Uspomena* znao je trijezno promatrati, doživjeti i prosuditi događaje i ljude koji su u manjoj ili većoj mjeri određivali svoje vrijeme. Neke od njih znalački je izdvojio te ih kao nepatvorene i žive slike općega stanja stavio na papir. Iz njegova su pera tako potekli čisti potočići neposrednosti i nepristrana kazivanja pri čemu je svoju osobnu ugroženost i muke doživljavao kao svjedočenje za vjeru i kao žrtvu za narod kojemu je u svojstvu duhovnog pastira služio. Ostao je daleko od pretjerivanja i od bilo kakvih osuda ili pohvala naprečac iako piše o vremenu u kojem su ubijena šezdesetšestorica njegove braće fratara i dok su, u jednom trenutku, od onih preostalih franjevaca u Hercegovini njih dvadesetsedmorica trpjeli partizanski teror izvan tamnice, a tridesetčetvorica u tamnici! I u tako izrazito nečovječnu vremenu za nj je svaki čovjek bio čovjek i onoliko čovječan kakvim se pokazao na djelu.

Uspomene iz doba mučeništva dragocjen su faktografski i, jednako tako, literarni biser. One su zadivljujuća ispovijest vjere u Boga hercegovačkih katolika i nenametljiv putokaz k istini onima koji krvave partizanske zločine i ostalo nasilje nad narodom u godinama nakon Drugoga svjetskog rata pokušavaju umanjiti ili ih prekriti antifašizmom ne uzimajući u obzir da su u Hercegovini, i ne samo u njoj, upravo partizanski zločini i teror bili brojniji, okrutniji i dugotrajniji od onih fašističkih.

Ova knjiga osvaja govorom činjenica te lijepim stilom i jezikom koji svojom osebujnošću izražava dušu naroda kao i osjećaj pisca za životnost i značenje napisane riječi te ju je, kao takvu, bilo šteta u svim pojedinostima ugurati u pravila standardnoga književnog jezika. Zato su lektorski zahvati gotovo posve izostali.

Priređivač rukopisa za tisak podnaslovima je razdijelio njegov sadržaj radi preglednosti i na svega nekoliko mjesta kronološki ga poredao ili objedinio razdvojene tematske cjeline.

Kao dodatak ovoj knjizi uvrštena je crtica *Strašan trenutak* koju je napisao fra Jerkin mlađi brat fra Blago Karačić jer opisuje događaj iz sredine veljače 1945. koji je zamalo mogao ostaviti fra Blagu bez brata, a čitatelje bez ovih fra Jerkinih uspomena.

Valja napomenuti da su autorova sjećanja iznenađujuće svježa i točna, a napisao ih je u znatnom vremenskom odmaku, i to živeći u inozemstvu u doba neslobode u domovini, te se nije mogao poslužiti ni pisanim ni živim izvorima – svjedocima istih događaja. Utoliko mu više možemo biti zahvalni za ove bisere koji će i u naše vrijeme, poglavito kod supatnika i njihovih potomaka, izmamiti pokoju suzu i pobuditi vjernički i domoljubni ponos.

Na spomendan sv. Jeronima g. G. 2011.

fra Vendelin Karačić

Ove uspomene napisao
je o. fra Jerko Karačić, OFM,
u Frohnleitenu od listopada 1972. do srpnja 1973.*
na poticaj o. Lucijana Kordića.
Frohnleiten, 2. kolovoza 1973.
fra Bazilije Pandžić

* Gradić u Austriji nedaleko od Graza u kojem je fra Jerko Karačić službovao kao svećenik od srpnja 1967. do veljače 1982.

I. RUŽIĆI
travanj 1945. – svibanj 1946.

»Partizan obučen u fratarski habit?«

Došao sam u Ružiće[1] početkom travnja 1945. Kuća sasvim devastirana. Crkva uvijek bila zaključana otkako je župnik fra Zdenko Zubac odveden i ubijen. To se dogodilo u veljači.[2] Oko crkve utrt put jer je tamošnji svijet (skoro samo žene, jer su muški još po vojskama bili i izginuli) tu stazu utro pužući oko crkve na golim koljenima. Tu molitvu su obavljali uvečer kasno ili samo izjutra jer po danu nisu smjeli od »narodnih vlasti«. Župski je ured sačuvan. Sve knjige – matice su ostale nedirnute. To treba zahvaliti ondašnjem sekretaru Odbora Vladi Žulju, zvanom Čović. Podrum u kući sav prekopan, sobe i kuhinja zjape prazne.

U selu se pročulo: Došao novi župnik. Teško su vjerovali, jer: Gdje su fratri? – ili su pobijeni ili ih partizani rastjerali.

Nedjelja, vedar dan. Zvono zvoni u 8, 9 i 10 sati. Sami sebi ne vjeruju. U 10 sati crkva puna i prepuna. Izlazim na oltar. Počinjem sv. misu. »Navješćujem Očenaše.«[3] Plač glasan, probojan. Uzdisaji.

---

1 Selo i sjedište istoimene župe blizu Gruda u koju je fra Jerko Karačić došao kao novoimenovani župnik.

2 Fra Zdenko Zubac, Gradnići, 6. VIII. 1911. – Zagvozd, 10.(?) II. 1945. Njegovi posmrtni ostatci pronađeni su u masovnoj grobnici partizanskih žrtava. Preneseni su 9. X. 2007. u Crkvu uznesenja BDM na Širokom Brijegu. Pojedinosti o njegovu uhićenju i smaknuću nisu razjašnjene.

3 Jer se misa slavila na latinskom jeziku koji puk nije razumijevao, svećenik bi

Pjeva se »Zdravo tijelo Isusovo« da se crkva ori. Poslije mise nitko se ne svrati k meni niti me tko pita tko si i kako si. Čudno.

Malo prije podne dođe predsjednik Mjesnog odbora Stipe Vranješ, zvani Becić, po zanimanju cestar, i dovede dečka od 14 godina: Marka Mikulića, zvanog Tabaković, i veli: »Evo, pratre, ovo će ti biti dijak.«[4] Mali se rukuje sa mnom i skide torbu te je prisloni uza zid. Taj je predsjednik Becić molio preko Ivana Mikulića (brata pok. fra Rude) fra Matu Čuturu[5] da bi mu – ako ima – poslao kojeg fratra. Tako sam ja došao u Ružiće.

Mali je nakon odlaska predsjednika izvadio iz torbe pola kukuruznog kruha i dobar komad slanine. Veli: »Ovo je poslala mama.« – Eto ručka! Našli smo jednu bocu u sakristiji, koja nam je služila za donošenje vode. Sutradan su nam iz Odbora poslali desetak kila kukuruzna brašna, dvije kašike i jedan lonac od 5 litara. Komšija Jozo Iličić, zvani Crni, usudio se doći k meni i odmah mi obećao svaki dan donositi pola litre mlijeka. Ja i dijak smo učili kako se kuha pura. Mali, dosta slobodan prema meni, dok smo tu puru pripravljali, zapjeva poluglasno: »Druže Tito, kako ću te volit, tri mjeseca nemam čime solit.« Sol je bila »luksuz« sve dok je nije »Unra«[6] dala.

Poslije sam saznao zašto su ti moji župljani bili nepovjerljivi prema meni. Jer me nisu osobno poznavali, pomišljali su da bih ja mogao biti kakav partizan obučen u fratarski habit. Poslije su me – nakon uvjerenja da sam zaista fratar – držali za svog župnika i junaka, jer da »mnogo patim« radi njih.

Još se mnogi ili skoro svi ne usuđuju doći k meni, jer bi se moglo sumnjati da smo protiv naroda i »današnje vlasti«. Svaki sam dan nalazio živežnih namirnica ili pred vratima kuće ili na oltarima u crkvi, jer se nisu usudili javno štogod dati »pratru«, da ne skapa od gladi. Ipak nisam skapao.

---

na početku navijestio nakane na koje će puk, dok misa traje, moliti i koliko će Očenaša na koju nakanu izmoliti.

4 Naziv za poslužitelje, najčešće mladiće, koji su obavljali kućne i druge poslove kod župnika ili u samostanu.

5 U to vrijeme fra Mate Čutura bio je vršitelj dužnosti provincijala jer su provincijala fra Lea Petrovića i još šestoricu fratara s njime partizani pograbili iz mostarskog samostana i ubili ih 14. II. 1945.

6 UNRA = Uprava UN za pomoć i obnovu ratom opustošenih zemalja, osnovana 1943.

Omladinska sijela

Od svih jada najdublji mi je bio jad što sam svaku drugu večer morao do kasno u noć slušati pjesme »Omladinskog sijela«. Svakog utorka, četvrtka, subote i nedjelje morala je sva mladež iz sela skupiti se oko 9 sati uvečer u tzv. »Omladinski dom« i slušati »referate« i igrati partizansko kolo. (Taj je dom konfiscirana kuća Mate Iličića koji se vratio iz Amerike i držao krčmu u selu.) Vođa omladine bila je Ljubušanka, u Vitini rođena, uvijek do zuba naoružana muslimanka Kana Bušaklija. Njezina troroga partizanska kapa postala je predmet psovke, ali za živu glavu to nitko nije smio javno »obeščastiti«. Jadna mladež! Čitav dan mora kod kuće raditi i gola i bosa i gladna i ucviljena /svaki su dan stizale vijesti kako su mještani toga sela, hrvatski vojnici, zarobljeni po partizanskim logorima skapavali od gladi ili strijeljani, jer nisu mogli dalje pješačiti. Jedan mi je čovjek pričao kako je od austrijske granice do Kovina (kod Beograda) sav put morao pješke prevaliti; »kolona« je bila brojna na početku, ali ih u Kovin prispjelo nešto oko stotine/. Ta je mladež morala igrati i pjevati partizansku propagandu pod knutom spomenute Kane Bušaklije i Partije. U omladinskoj »upravi« bili su sedamnaest-osamnaest godišnjaci, mještani: Ljubo Žulj – Čović, Mile Kondža, Marko Jurčić, Ruža Bašić i Zdravka Marićušić. Kana je bila za njih i za svu omladinu sela bog i batina.

Od hiljade slučajeva što ih je ta mladež pretrpjela neka bude spomenut samo ovaj. Negdje koncem lipnja nisu htjele doći na omladinsko sijelo dvije kćeri nekog Mikulića (zovu ga Hrkandaš, kuća mu se nalazi sa sjeverne strane brijega Zelenikovca). Kana osula paljbu i zaprijetila se tom »nepoštivanju Partije i omladinskog rukovodstva«. Dotični otac tih dviju djevojaka imao je sedmero janjaca. Sutradan je svih sedmero za kaznu zaplijenjeno. Janjci su sljedećeg dana otjerani u Ljubuški (Ljubuški je udaljen od Ružića kojih 25 km). Omladinac Marko Jurčić je na sljedećem omladinskom sijelu primijetio da je ta kazna prevelika i što se toj sirotinji otimaju janjci. Razvila se diskusija. Marko se još više razljutio i viknuo: »Zašto se janjci gone u Ljubuški da ih dolje balije (ljubuški muslimani) žderu, mi smo ih mogli ovdje pojesti?« Pale su riječi prijetnje protiv Marka i reklo mu se otvoreno da je posrijedi »bratstvo« i da će dobiti za

to. Do nekoliko dana Marku je naredio Omladinski odbor da mora odnijeti pismo na Lištic[7] u Omladinski komitet. Auta ni autobusa nije uopće bilo. Morao je pješke. Tada se putovalo samo pješke, jer »narodna vlast« nije imala prijevoznih sredstava ni za obične komuniste, kamoli za obični svijet. Marko je otišao prema Lištici i nikada se više nije vratio. Šaputalo se da je mrtav viđen u Mamićkom brdu. Je li to raspadnuto tijelo bilo Marka Jurčića teško je reći, jer se na mnogo mjesta nalazilo (po vonju otkrilo) takvih ljudskih leševa. – Njegova su braća morala pjevati: »Druže Tito, mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrenemo!«

Redovina i lukavi odbornici

Svršetkom svibnja najavio sam misu i blagoslov polja na groblju Selinama. To je bila nedjelja uoči Duhova. Odmah nakon mise popeo se na zid pred kapelom Nikola Iličić, pisar u Narodnom odboru, i viknuo narodu tako da i ja čujem: »Hej, narode! Rekao je predsjednik Odbora da u sljedeću nedjelju bude misa u crkvi, jer su Duhovi. Svi znate da se po starom običaju na Duhove donosi redovina pratru. Vi u nedjelju dođite ovdje u crkvu k misi i ponesite redovinu. Kad ste tražili pratra, onda ga sada ne pustiti da skapa od gladi. To vam je poruka našega predsjednika. Pratre, može li tako?« Rekao sam: »Može.«

Taj Nikola Iličić je bio naš đak na Širokom Brijegu. Svršio peti razred gimnazije – rat nije dao dalje – i postao pisar u Odboru. Mnogo mi je valjao. Nikakve partijske tajne nije otkrivao, ali mi je uvijek dao na znanje odakle vjetar puše i kako jako puše.

Odbornici su bili »lukavi«. Vidjeli su da – uza svu propagandu Partije protiv svećenika – svećenici imaju još uvijek ugled među narodom, pa su sve slučajeve smaknuća mladića-vojnika dali pismeno župniku da za vrijeme mise pročita imena smaknutih i da im

[7] Gradić i administrativno središte. Od svoga nastanka do proljeća god. 1952. zvao se Široki Brijeg kad mu je komunistička vlast promijenila ime u Lištica. Prvotno mu je ime vraćeno 16. listopada 1991. (SL SR BiH, god. XLVII, br. 32; Ukaz pod br. 359). (Izraz »ići na Lištic« čuje se i danas jer se od pamtivijeka išlo mljeti žito u mlinice na rijeku Lištic, ili se Lištica uzima kao dio grada.)

navijesti Boga moliti. To su činili zato da narod ne bi mislio da oni imaju udjela u tomu. Narod je dobro znao otkud vjetar puše. Tako sam svršetkom svibnja 1945. dobio od Odbora cedulju o smaknuću trojice mladića-vojnika, koji su nakon sloma dovedeni u Mostar. Odatle su upućeni u Ljubuški, ali su na putu pogubljeni. Takvih je slučajeva bilo mnogo. Kad sam pod misom pročitao imena te trojice, u crkvi je nastao takav plač da su me »oni« okrivili što sam unio u svijet neraspoloženje protiv »narodnih vlasti«. Jedan od te trojice poginulih bio je Blago Mikulić – Gundeljević, sin Ivanov. On je bio prije predsjednik Društva sv. Ante, pa se kao takav nije smio vratiti u selo.

Počelo se govorkati da se po Bekiji pojavljuju »škripari«. Vojska se uzmotala po selu. Nastaje era još višeg straha i šaptanja u četiri oka. Špijuni su me čak i za vrijeme ispovijedi prokušavali. Teško! Moja je molitva bila: Bože, daj snage da ostanem kao svećenik među ovim napaćenim narodom.

Svu noć u krošnji brijesta

Negdje oko 20. lipnja, kad sam molio brevijar šećući između čatrnje i crkve, dođe jedna žena s burilom na čatrnju po vodu. Poče nalijevati vodu okrećući se da nema tkogod blizu i reče mi: »Velečasni, gledajte i dalje u vašu misnu knjigu (u brevijar) i polako šetajte. Ja ću Vam pričati što sam čula da se je s pratrima na Kočerinu dogodilo.« Ona lijevajući i dalje vodu u burilo počne: »Tamo su bila dva pratra i oba su na Duhovski ponedjeljak ubijeni u župskom stanu. Kažu da su ta dva pratra bili svojta – daidža (ujak) i sestrić. Po noći došli partizani i ubili ih povalivši ih na krevet. Župnikova je sestra kuharica i majka mlađeg pratra. Kad su ubili župnika na njezine oči, ona je mlađeg pratra – svog sina – htjela zaštititi. Kad je on morao leći na krevet kako su partizani naredili, ona je, dušo moja…« – tako uzdiše žena i dalje lijevajući vodu koja ide preko burila jer je već odavno puno – »pala po sinu da ga zaštiti od partizanskog metka, ali je partizan uklonio njezinu ruku i sprašio tri metka pokraj majčinih grudi u sinove grudi.« Ona mi je to ispričala lijevajući vodu u burilo, a ja to slušao polako šećući i bulјeći u brevijar. Morali smo

tako razgovarati, jer bismo mogli biti optuženi i ja i ona zbog širenja i slušanja alarmantnih vijesti protiv partizana. To mi je ispričala oko 7 sati uvečer Ilka, žena Gabre Iličića. Stanuje ispod crkve. Dok je Ilka to pričala, moj je dijak otišao donijeti mlijeko kao i svaku večer od Joze Iličića. Kad se dijak vratio, reče mi: »Mama mi je poručila da odmah večeras dođem kući. Ja ću namiriti šporet, vi posle skuvajte mlijeko, a ja odoh.« Tako mali zamače kući. Ostajem sam. Zaključujem da je dijak taj slučaj s Kočerina čuo i bježi da ne pogine u kapeli[8] zajedno sa mnom. Tako je i bilo. Zvonio sam Zdravomariju. Kad sam uza stube išao od crkve prema kući, očujem pucanje pušaka – pravac ka glavnoj cesti Imotski – Ljubuški. Pomolim se: Bože, primi žrtvu svih nas koji trpimo. Molim te, daj snage da izdržim kao svećenik.

U selu se ništa ne čuje. Ne vidi se ni svjetla nigdje. Nagon za životom je tu. Tražim »sklonište«. Mislim: Ako me partizani nađu u kući, bit će mi kao i onima na Kočerinu, ako me ne nađu, reći će da sam kriv jer bježim. Oko župske kuće bilo pet-šest stabala velikih brijestova. Jednom su brijestu prije godinu-dvije otpiljene grane pa je na mjestu gdje su otpiljene gusto šiblje. Noć je vedra, Mjeseca nema. Odlučim – što bi da bi – popeti se u to šiblje. Sasvim sam se tiho uspeo i uvukao se među šiblje, i odahnuo: Smrt fašizmu, sloboda narodu. Noćas mi ovo šiblje brijesta pruža tu slobodu. Skupio se tu i osluškivao. Sve tiho i mrtvo kao i ova sloboda među granjem. Mjesec se pojavio iznad sela Mamića. Klapnu letva[9] na kapiji. Ugledam desetak vojnika kako idu prema župskoj kući. Sad će biti belaj. Vojnici se svrate na čatrnju i polako, bez šuma, vade kantom vodu i piju. Posjedaše po čatrnji i puše. Moj stomak gladan pa u njemu klokoće. Šuti, stomače, mogla bi te vojska (»narodna odbrana«) rasporiti. Nadražilo me da se zakašljem. Prigušivao sam taj nadražaj i iskusio kolika je sloboda smjeti zakašljati!! Pijevci pjevaju po selu. Lako vam je pjevati kad niste ljudi pa ne možete postati partizani… Vojnici se ustadoše i odoše opet na kapiju prema školi gdje im je bila komanda. Što oni dalje to se u meni povećava »sloboda« među granjem. Čamio sam tu i dalje. Rumenilo zore se povećava. Kad li će ti, izmučeni narode, puknuti zora?! Polako se spustim niz brijest, i brže u kuću. Dijak se vratio iza 6 sati i pita zašto nisam kuhao mlije-

[8] Ovdje u značenju župni stan.

[9] Ovdje u značenju dvorišna rešetkasta vrata od drvenih letava.

ko sinoć. Nisam imao apetita – odgovorio sam. Poslije je priznao da je zbog slučaja na Kočerinu te večeri mene sama ostavio.

Zaista na Duhovski ponedjeljak u noći poginula su oba fratra na Kočerinu: fra Vale Zovko[10] i njegov sestrić fra Andrija Topić[11]. Fra Valina sestra i ujedno fra Andrijina majka Šima Topić[12] sve je pričala kao što je ispričala (lijevajući vodu u burilo) Ilka Iličić.

Sprovod usred noći

Suša, kao što je često u Hercegovini, povećava muku i patnju ovoga izmučenog naroda. Oko 9 sati dolazi jedan stari čovjek iz Alagovca (zaselak župe Ružići, ali pripada selu Grudama) i veli da je jedna vrlo stara žena tamo teško bolesna. Idem da je opremim. Kad sam je opremio, reče stari da ne idem sam preko brda jer bi me mogli smaknuti partizani. Taj stari se zove Šimić i potomak je hajduka Andrije Šimića. Pita me prostodušno dokle će ovo ovako trajati. Uzdahnu i reče: »Ova gamad, ova vražja vojska ne da mira ni Bogu ni čovjeku. Jutros je sedam naših ljudi ovdale iz Alagovca, koji su se više od tri mjeseca ovda po škripima krili, otišlo u Grude da se prijave Odboru. Hoće li ih pobiti ili zatvoriti, sam Bog zna.« Nakon toga rekao je dvojici dječaka da me preko brda prate. Dečki su išli sa mnom do u zaselak Police. Nikoga nismo sreli na putu.

---

[10] Fra Valentin Zovko, Lise (u onodobnom zaseoku, a danas selu Oklajima), 14. VI. 1889. – Kočerin, 20. V. 1945. Od 1915. do 1918. predavao je na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu, potom postao nadzornikom privremeno iseljene hercegovačke djece u Slavoniju da ih se spasi od gladi. Ubili su ga partizani i pokušali ubojstvo pripisati križarima – škriparima.

[11] Fra Andrija Topić, rodio se na Lisama (danas Oklaji), 8. XII. 1919. od oca Andrije i majke Šime, r. Zovko. Bolovao je od TBC-a te se oporavljao kod ujaka fra Valentina u župi Kočerin. Partizani su ga ubili pred očima majke Šime koja ga je pokušala tijelom zaštititi.

[12] U rukopisu stoji Mara umjesto Šima Topić. Ona je prepoznala ubojicu, ali je njegovo ime tajila sve do pred smrt kad ju je pohodio fra Vencel Kosir i uvjerio da je potrebno kazati sve što zna o ubojstvu svoga brata i sina, pa i ime ubojice. Ubojica nije rođeni Širokobriježanin. Prije smrti zatražio je i primio sakramente umirućih. Šiminim potomcima i nekolicini nas franjevaca poznato je njegovo ime. Imajući u vidu šutnju fra Andrijine majke, kao i da se ubojica doista pokajao, ne bilježimo njegovo ime, nego sve ostavljamo sudu Božjemu.

Popodne sam saznao da su alagovački »škripari« pušteni kući. Nakon dva dana »predao se« i Sare (Serafin) Iličić iz Srednje Mahale i još jedan mladić s njime. Njih dvojicu su odveli vojnici u Tihaljinu da im se izdadnu isprave. Oko Zdravomarije začu se glasan i gorak plač i jaukanje iz Srednje Mahale. Plaču Sarina žena i djeca (petero ih na broju) jer su vojnici u Tihaljini strijeljali Saru i mladića. Odbornici ljuti, psuju i prijete se toj vojsci. Jedan je seoski odbornik (Jozo Maričušić) došao s dva mladića (Ivanom Iličićem – Šperkićem i Križanom Nikićem) da zvone mrtvački za tu dvojicu. Maričušić mi veli da ne idem spavati jer će trebati tu dvojicu noćas pokopati. Otišli i predsjednik i sekretar Odbora s još nekima da donesu tijela strijeljanih. Maričušić je otišao, ona dva mladića su ostali kod mene da zvone kad počne pogreb. Pričali su svakakvih strahota o partizanima. U Križana Nikića vire nožni prsti iz poderanih cipela i na taj račun pravi šalu, i na koncu veli: »Druže Tito, ne može se više, pȅro kopa, a motika piše«. (Učeni ljudi rade = pero kopa; motika piše = neuki i neznalice zapovijedaju.) Iskušavaju li me mladići? Morao sam se smijati…

Malo poslije 11 sati u noći zvono je s crkve mrtvački zvonilo, ja ucviljen s ucviljenima vodim pogreb u groblje Radmilovac…

»U svemu popustite osim u onom što se tiče Boga…«

Pronosi se glas da su partizani otjerali u zatvor u Mostar fra Milivoja Bebeka[13], župnika u Posuškom Gracu. Dolazi jedan čovjek iz zaselka Vinine (malo više od Alagovca, odmah uz polje) da opremim bolesnika. To mi je usput da odem u Grude posjetiti svoga susjeda, tamošnjeg župnika o. fra Božidara Ćorića[14] i da čujem je li istin što se šapuće o zatvaranju župnika iz Posuškoga Graca. Kad sam opremio bolesnika, pođem preko polja na glavnu cestu. Kad sam išao kroz zaselak Vrućice, sretnem poznatog mi čovjeka iz Bobanove Drage Matu Grubišića (svojta našeg fra Silve Grubišića koji se nalazi u Americi). Stadosmo onako na cesti i zapalismo iz njegove duhan-

[13] Fra Milivoj Bebek, Vitina, 29. XI. 1898. – Mostar, 29. VI. 1961. Osuđen na šest mjeseci tamnice, koliko je i odležao.

[14] Fra Božidar Ćorić, Dobro Selo, 9. IX. 1897. – Mostar, 20. XII. 1964. Osuđen na dvije godine tamnice, odležao 11 mjeseci i 23 dana.

ske kutije lijepe škije. Mato mi brzo ispriča kako su dva partizana jučer popodne došli u župski stan u Goricu i otjerali fra Božu Bubala[15], župnika iz Gorice. Ova su dva partizana gonili fra Božu stavivši mu na desno i lijevo rame cijevi od puškomitraljeza i tako ga gonili cestom do Grudskog Vrela. Tu se trefio oficir Ozne Risto Ružić i zagalamio na vojnike, a fra Božu pustio da ide kući. »Jutros je moja žena išla na misu« – tako priča Mato – »i vidjela fra Božu kako jedva misu reče i da je i sad vrlo prepadnut. Moj fra Jerko, u svemu popustite osim u onom što se tiče Boga, vjere i duševnog spasenja, tu se ne dajte. Ako vas svećenike izgubimo, postat ćemo stoka kao i ova što vas želi uništiti. Pazite s kim govorite, jer je svatko danas silom prilika špijun. Znadnite da se svaka vaša riječ u propovijedi želi krivo tumačiti.«

Rastadosmo se. Ja idem cestom prema grudskoj crkvi. Stignem u mahali Pivčevini jednu ženu koja goni dvije ovce svezane u uzicu. Pitam gdje će s ovcama. »A, partizanima da Bog da ji dokturi iz nji vadili kad ji požderu.« Tako odgovori žena i nastavi: »Moj velečasni, sve nam ovi ušljivci pojidoše. Svi mi koji još imamo sinove u našoj vojsci – Bog zna je li moj živ, nije se javio poslije pada Zagreba – moramo hraniti ove proklete Titine gladnike. Još su mi samo dvije ovce ostale kod kuće. Čujem da je puno vojske došlo u selo. Opet će nekom zakukat majka. Oni ubijaju i zatvaraju sve što ne nosi njiovu i vražiju petokraku.«

Okrenem prijekim putem s ceste prema crkvi. Kad sam ispod podzide izišao pred crkvu, imam što vidjeti. Oko župnikova stana sunčaju se vojnici. Njih stotinjak. Neki leže, neki sjede. Vidjeli su me – nema sad nazad. Između vojnika idem pravo u župski stan. Dok sam prolazio između njih, dobacivali su neukusne šale na moj račun i pitali kako mogu »nečovečno« pljačkati narod. Drugi su dobacivali: »Pope, što si tako mršav, sigurno imaš puno žena…« Ništa ne odgovarajući uđem u župski stan. U kuhinji nađoh fra Božidara i njegova staroga dijaka Radu (taj je Rade bio dugo dijak u Grudama; tamo se i rodio, bio neženja, zvao se Spajić), te sedam »oficira« na čijim se ramenima i rukavima sjaje »epolete« koje su napravili parajući »širite« s crkvenih paramenata. »Oficiri« prislonili puškomitraljeze =

[15] Fra Božo Bubalo, Turčinovići, 25. XII. 1902. – Široki Brijeg, 27. VIII. 1987. U tamnici odležao četiri mjeseca i 10 dana.

šarce uza zid kuhinje, na stolu neka boca (od pola litre) i dvije male rakijske čaše. U boci je (do polovine) rakija. Fra Božidar se iznenadi kad me je vidio i odmah mi ponudi rakiju. Kucnem se s jednim oficirom i nekako se još bolje zbijemo, i ja sjednem. Božidar im objasni da sam ja njegov susjed i da sam nosio »pričešće« nekoj babi i tako se k njemu navratio. Božidar im sve to opisuje njihovim žargonom, jer je bio dugo župnik u Nevesinju. Oni su bili Nevesinjci i Gačani. Jedan mi ponudi »zapaliti«. Uzmem njegovu duhansku kutiju i motam cigaretu. U kutiji lijepa grudska škija (negdje upljačkao) i »kliza«. Ta je »kliza« obični ubrus-papir ili servijeta, jer se nigdje nije moglo dobiti pravog cigaret-papira. Narod je to zvao »kliza« jer nisu smjeli govoriti »kriza«.

Ode Rade podne zvoniti. Božidar i ja pozdravljamo Gospu, a oficiri šute i puše. Kad se Rade vratio, veli mu fra Božidar: »Daj, Rade, ručak.« Rade donese veliki okrugli kruh pečen pod sačom, s jedne strane načet. Ona načeta strana pokrivena bijelom krpom (valjda da se manje suši), i stavi ga pred nas na stol. Izvadi dva nekakva tupa noža iz ladice i stavi ih pokraj kruha. Božidar izmoli Boga i veli: »Hajde nam, Rade, donesi friške vode.« Rade donese vodu u nekom lončiću. Fra Božidar ukloni ono platno s kruha i veli: »Hajde, fra Jerko, jedi, ti si se umorio i ogladnio.« Odrežem krišku (bio sam zaista ogladnio). Božidar odreže sebi dosta velik komad, onda turne kruh pred oficire i veli: »Hajde, drugovi, jedite, i vi ste se isputili i izgladnjeli.« Oni se zgledaju, a Božidar nastavlja: »Hajde, drugovi, dobar je kruh. Pravi pšenični kruh. Dala nam Unra (ogranak UN za pomoć!). Dobar je kruh. Hajde, drugovi, uzmite samo.« Jedan je uzeo malo i reče: »Lep i dobar leb.« Božidar i dalje nudi druge i govori: »Pravo Unrina pšenica iz Amerike, uzmite, uzmite, drugovi.« Božidar nudi i otežе šijom jer je teško gutati suh kruh. Kod mene išlo malo brže. I stari se Rade muči gutajući suh kruh. Božidar se napije vode i opet počne nuditi oficire veleći: »Evo, drugovi, friške vode.« Oficiri se zgledaju, a mi otežemo šijom i gutamo dalje. Božidar veli: »Dobro se kruh ispekao. Jedna se akacija na dvorištu osušila pa je ja i Rade sasjekli. Sad ima nešto suhih drva« – i veli: »Zdravlja mi, fra Jerko, do prekjučer nam je teklo (trajalo) luka.« Oficiri se zgledaju i kiselo se smiju. Jedan od oficira veli drugome: »Hajde reci vojsci da se spremi za pokret.« Mislim, odvedoše li nas odvedoše. To je isto

i Božidar mislio – kako mi je kasnije pričao. Oficiri ustaju. Nama zastaje taj Unrin kruh u vratu. Stavljaju na se »šarce« i rukuju se s nama uz riječi: »Hvala vi (vam) i doviđenja.« Ode vojska. Velim Božidaru: »Pa ne odvedoše nas.« On odgovori: »Imat će kad.« Zaista je tako i bilo. Božidar je odslužio u Zenici četiri godine.[16] Rade izleti pred kuću da vidi jesu li svi otišli. »Nema više nikog pred kućom.« Uzdahne i primače se prozoru pa veli: »Eno ih već preko polja prema Prispi. Neka vrag nosi svoje.« Božidar gleda kroz prozor i veli: »Gatački ušljivi četnici. Možda jadnici nisu krivi da se ovuda skitaju, ali to hoće "slavna" Staljinova partizanija i Churchill, Bog ih smeo.« Mene pomalo hvata smijeh gledajući onaj kruh preko kojega fra Božidar onako fino uzveliča kapitalizam (Unrina pšenica). Božidar veli: »Daj, Rade, ručak.« Rade otvori sanduk za drva i izvadi lonac te ga stavi na šporet da se malo pogrije. U loncu žbun (vrsta prase) i tri noge od krmeta. Božidar veli: »Rade, donesi vina i pršuta da ručamo kao ljudi. Stavljaj na stol kad su ove gladne Titine uši otišle.« Rade stavlja ručak, a ja se previjam od smijeha diveći se ovoj dvojici »domuzina« (dosjetljiv i snalažljiv čovjek)[17] kako su predrli mačku silnim oficirima jedući suh kruh.

Za ručkom sam upitao fra Božidara zna li išta o fra Milivojevu zatvaranju. On izvuče iz ladice mostarsku »Slobodu« (novine) i veli: »Evo, čitaj.« Veliki naslov preko dva novinska stupca: »Još jedan narodni neprijatelj dolijao… Fratar Milivoje Bebek iz Posuškog Graca lišen slobode…« Čitam dalje i vidim da se i fra Milivoju inscenira isto što i svakom svećeniku, da je izrabljivao »zaostalost« naroda i upotrebljavao propovjedaonicu za propagandu protiv narodne vlasti…

Fra Milivoj je odrobijašio tri i pol godine u Zenici.[18] Još mi fra Božidar pruži jedne starije novine (mostarsku Slobodu) i upita: »Jesi li ovo čitao?« Pogledam. Krupnim slovima stoji naslov: »Ustaški zlo-

---

[16] Vjerojatno je fra Božidar osuđen na četiri godine, a da je odležao »2 godine, 11 mjeseci i 23 dana« /usp.: Nikić, Andrija, »Patnje hercegovačkih franjevaca 1945. – 1990.«, *Stopama pobijenih*, god. II, br. 2 (3), Humac, srpanj – prosinac 2009., str. 21/. No, nije isključeno da je ponovnim uhićenjem odležao i više nego što točno u dan navodi Nikić koji fra Jerkine *Uspomene* nije imao u rukama.

[17] Na turskom jeziku *domuz* znači svinja, krmak. U hercegovačkim govorima rabi se u gore navedenu značenju, a ne u značenju svinja ili svinjarija.

[18] Usp. bilješku br. 17. Za fra Milivoja Nikić navodi da je odležao »6 mjeseci«.

Sveta ispovijed sa sjekirom u ruci

Vojske puno selo. Mora im se kuhati i sve drugo davati. Kad se fra Mile vratio sa sprovoda s groblja Kraljevine, reče mi: »Nije dobro. Vojska je opsjela Markanovu kuću.« Odletim u crkvu i popnem se na krov (da mogu bolje vidjeti). Čujem plač žene i djece u kući, i vidim oko kuće poredane do zubi naoružane vojnike.

Taj Markan se zove Čović, nadimkom Ćaić – prvi komšija naš na istočnu stranu crkve. Njegova obitelj: on, žena zvana Letuša, kći Koviljka i Ruža te sin Jure. Koviljki devet, Ruži sedam, a Juri četiri godine. Kad je vojska došla k Markanovoj kući, njega nije bilo kod kuće. Bio negdje u vinogradu. Netko mu je javio što se događa. On se sakrio. Sutradan kuća isto tako opsjednuta. Jedna žena iz komšiluka (Ruža Perunić) došla i moli me da Markana ispovjedim. Dogovor je učinjen. Uzeo sam sjekiru i malo jugozapadno od župskog stana počeo sjeći jednu granu dosta debela račvastog graba. Markan je potrbuške kroz šumicu dopuzao k meni. Ja sam, sijekući granu, toga na smrt osuđenoga ispovjedio.

Čitavu se sedmicu vojska vrzala oko Markanove kuće i po čitavom selu, a Markana više nije bilo. Pobjegao je. Tako je i on postao »škripar«.

Malo je odalilo. Vojske sve to manje u selu. Čim je vojska napustila Markanovu kuću, pobjegla je i Letuša i svih troje djece u »škripare«. Kuća je prazna i pusta. Vojska opljačkala sve – »kaznila« narodnog neprijatelja, samo se jedna mačka nekoliko dana i po danu i po noći krivila dok je netko nije ubio. Za Markana se ni za njegovu obitelj nije znalo više od godinu i pol dana. Markan je bio negdje u Bačkoj, žena mu s malim Jurom negdje u Dalmaciji; dvije kćeri: jedna u dolini Neretve i jedna u Brotnju.

Zbog Markana su htjeli iseliti (preseliti u drugo selo) Ljuti Dolac. Netko ga je izdao. On se na časnu riječ »narodnih vlasti« vratio kući. Skupio obitelj i počeo sve nanovo. Ali nakon tri mjeseca ga ta »časna« riječ upržuni. Godinu je dana izrađivao Udbine palače po Sarajevu i silni ovčinjak Rilić kod Kupresa. Ozna (ili u povjerenju zvana maćeha Ozna) u to je vrijeme promijenila ime i mjesto Ozne postala Udba = UDB = Udruženje državne bezbjednosti. (OZNA = Organizacija zaštite naroda!)

U partizanskome kolu

Uzduž svih sela s južne strane Mostarskog blata proteže se povisoko brdo zvano Trtle. Partizani su bili uvjereni da u tim Trtlama ima škripara. Zato je skoro u čitavoj župi bilo sad manje sad više vojske. Tu su vojsku, koju je jadni narod morao i hraniti i opskrbljivati sa svim osim oružjem, zvali: Narodna odbrana.

Išao sam opremiti bolesnika u selo Jare. Po običaju je išao preda mnom čovjek sa zvoncem u ruci i tako upozoravao vjernike da svećenik nosi Sakramenat – Tijelo Isusovo – bolesniku. Koga god smo sreli na putu, taj je kleknuo i tako pozdravio Presveto. Taj put sam, prošavši Primorčeve kuće u Jarama, sreo na cesti dvadesetak vojnika. Oni su išli prema meni. Prolazim pokraj njih. Šute. Moj pratilac ne zvoni. Najednom me okruže i uhvate kolo oko mene. Na meni štola i Presveto. Oni igraju i pjevaju: »Pobit ćemo sve popove, hođe, fratre i lopove.« Nemam kud, stojim u sredini. Krist daje snagu. Nakon svih njihovih pjevanja i bezobraština pođoše dalje svojim putem, a ja isto svojim. Kad sam opremio bolesnika, htjedoh nazad kući. Uleti u kuću jedna žena i veli: »Velečasni, ne izlazite, evo, partizani gone jednog fratra, meni se čini da je čerinski župnik.« Put vodi odmah ispod kuće. Znatiželjno gledamo kroz prozor. Naiđoše dva vojnika sprijeda, dva straga, u sredini župnik sa Čerina fra Živko Martić.[24] Habit mlatara oko njega jer su mu skinuli pasić – valjda da ga manje svijet pozna. Fra Živka su proveli preko Trtala i onda kroz Jare i prema Lištici. Nije bio svezan, jer sam vidio kako tare znoj sa čela. Sva su čeljad u kući kleknula i plakala moleći i za nj i za me. Opet me je jedan čovjek pratio do u Ljuti Dolac. Idući kući čuo sam jednog dečka kako (ispod Đolinih kuća u Biogracima) kupeći drva pjeva: »Druže Tito, siti gospodine, ubiše nas tvoje zle godine… Partizani, ne znalo se za nje, uništiše svačije imanje.«

[24] Fra Živko Martić, Rastovača, 31. VII. 1897. – Mostar, 20. XII. 1963., dr. filozofije (klasična filologija), gimnazijski profesor. Osuđen na dvije godine zatvora, koliko je i odležao.

Zabranjeno kretanje

Opet još veća gungula. Ubijen po noći seoski odbornik Ićan Kordić sa Sretnica. Vojska se opet umnožila. Treba im sve davati. Ljetno doba. Kretanje zabranjeno iza 7 sati navečer pa izjutra do 6 sati. Svi zvonari u župi dobili naredbu da u te sate zvone. U župi su bila četiri zvona. Vrućina. Narod bi radio, osobito o duhanu i u vinogradima izjutra rano i uvečer kasno. Vojska krstari na sve strane. Govorka se da su Ićana Kordića ubili partizani jer im kao odbornik nije bio po volji.

Opet uzbuna. U Andačića bostanluke ušla vojska i jela bostan. Jedan od vojnika (valjda pijan) mlatio i rušio bostan, tako da je sve potrgao i upropastio. Iako su odmah do bostanluka čeljad radila u vinogradu, nitko se nije smio javiti. Ovaj je junak razbijao bostanice i pjevao: »Ćorić Osman ruši kulački bostan«. Tako rušeći bostan omakne mu se puška i on ostane u bostanluku mrtav. Partizani su htjeli popaliti Andačića kuće, ali su dva vojnika koji su bili s Osmanom posvjedočila istinu. Taj je Ćorić Osman bio vođa partizanske patrole, rodom iz Podveležja. Narod strahuje. Održavaju se konferencije pune prijetnja.

Djevojački prkos

Polje se već kosi (Mostarsko blato). Po starom običaju misa za vrijeme kosidbe je na Bililima. Bilila se zovu izvori na polju ispod sela Jara. Tamo ima dosta vrba i vode pa tu bude dernek. Ovaj je put bilo dosta svijeta kod mise na Bililima. I vojska se tu našla da »dijeli« s narodom dernečko raspoloženje. Za vrijeme mise vojska sjedi ispod vrba i puši. Narod se skupio oko svećenika i moli. U propovijedi sam spomenuo kako je gorostas brod Titanic na Atlantiku potonuo jer je udario u santu leda. Poslije mise dođe k meni jedan odlikovanjima napirlitan oficir i reče: »Vi, pope, niste toliko glup da držite da ima u moru leda, ali sa svojim pričanjem zaglupljujete narod…« Ništa nisam odgovorio jer je odmah od mene otišao.

Mlađarija (skoro samo djevojke) počela kolati – ne igraju nego samo pjevaju u kolu. Vojnici se htjeli pridružiti, ali se djevojke ra-

ziđoše – ne će s vojskom da kolaju. Na drugoj se strani vode (male rijeke) opet uhvati kolo. Jedna djevojka (iz Jara) počinje pjevanje: »Druže Tito, šta ti na blok nije osim ovo sunce što nas grije?« (Blok je svijet zvao doznake koje je »narodna vlast« dijelila – komu je htjela – da se mogne štogod kupiti.) Kad je vojska čula pjesmu, rastjerala je kolo i tražila tko je počeo tako pjevati. Dok su se vojnici prepirali s djevojkama, s druge strane vode uhvate ljutodočke djevojke kolo i zapjevaše: »Mila mati, komu ćeš me dati ako mi se ustaša ne vrati?«... Vojska opkolila čitavo kolo i sve što je bilo u tom kolu otjerali su preko polja za Ovojce na glavnu cestu Široki Brijeg – Mostar. Sav se svijet začas razbjegao. Ja sam s tri stara čovjeka krenuo prema Ljutom Docu. Vojska nas nije pratila. Te djevojke su otjerane u zatvor. Mlađe su puštene kući. Jedanaest ih (starijih) ostalo u zatvoru. Ime djevojke koja mi je pričala o mukama u zatvoru mora ostati tajno jer je tako obećano. Ona mi je ispričala kako je ona prva nakon sedmicu dana puštena. Zatim su se i druge vratile iz zatvora. Neki je udbaš (član Udbe) po jednu djevojku izvodio na ispit. To se ponavljalo i po danu i po noći. Nju (koja mi je ovo pričala) nagovarao je da špijunira toga ili ovoga čovjeka u selu. Njoj je dodijalo to »vječno« saslušavanje i nagovaranje pa je pristala da špijunira crkvu i kȁpelu[25] (tako ona reče). Da druge djevojke ne bi što primijetile, jer će ova biti puštena kući, rekao je dotičnoj djevojci taj udbaš da sutra mora biti prva do vrata u prostoriji. Ona je poslušala. Kad je ujutro udbaš ušao u prostoriju, pitao je dotičnu kako se zove. Ona mu je rekla. Udbaš je nastavio pred svima djevojkama: »Uh, noćas me je silno glava bolila. Tako mi je bilo teško da sam sv. Anti zavjetovao jednu od vas pustiti na slobodu, i to onu koja bude najbliže vratima kad k vama dođem. Dakle, ti uzmi stvari i hajde kući. Mene nije dalje bolila glava...« Taj je udbaš bio Srbin. (Zvao se Risto Masleša?) Ova je djevojka zaista došla kući, ali je odmah izvadila propusnicu i otišla preko Save k nekoj rodbini. Nikad se nije vratila kući jer joj je uspjelo preko granice tražiti sreću.

[25] Ovdje u značenju: župni stan.

Čerkezove kuće na cesti kroz Ljuti Dolac), došlo je kamionom šest milicionera i ušli su u zadrugu. Velečasni, sklonite ako što imate skloniti pa nek Vam je Bog na pomoć« – tako završi Mirkovica i ode kući. To je sve čuo moj dijak Mate Marušić i fra Damjan Rozić,[35] koji je nakon zatvora došao k meni u Ljuti Dolac da se oporavi. Vijest djelovala, osobito na fra Damjana, strašno. On je iskusio sve teškoće »crne kuće« u Banjoj Luci i Zenici.

Malo iza toga zove me ispod prozora mladić od oko osamnaest godina Drago Tadić i pita hoće li podmazati zvono. Nemam pojma što hoće. Kad je vidio da nema nikoga od »njih« kod mene, veli: »Ne radi se o zvonu, nego sam Vas došao upozoriti da su danas otjerali u zatvor gradačkog fratra (Mostarski Gradac) fra Zlatka Sivrića.[36] Bio sam na Lištici i vidio sam kako ga u habetu uguraše u auto. Po Lištici se priča da je biskup zatvoren.« Već se lagano smrkava. Drago ode kući. Uto dođe Ikiša Bošnjak, invalid bez noge, i veli: »Poslao me je Franjo Čerkez da Vas upozorim da je on točno saznao da je biskup zatvoren i da je oko pet sati vidio jednog fratra kako izlazi iz crkve. Vojnika nema više oko samostana i crkve – vidio je jednog fratara, dakle nisu svi pozatvarani. Čerkez mi je rekao da Vam kažem da šest milicionera primeće zadrugu.« Ikiša je sa štapom odskakćao i na rastanku je rekao: »Znam ja šta je partizanski zatvor, ako sam s jednom nogom. Nego Vi pripravite šalicu, kašiku i deku inače ćete krepati od gladi ako vas zatvore. Bog Vam na pomoć!«

Fra Damjan hoda gore-dolje po hodniku i uzdiše: »Neobično, vjeru ti zadajem.« Nervozno hoda i te riječi stalno ponavlja. Na šporetu vrije večera. Mate (dijak) kleče preda mnom i veli: »Molim Vas, pustite me večeras kući. Ja ne mogu gledati da vas dušmani vežu.« To govori i plače. »Ja sam bio ovdje kad su fra Vencela (Kosira)[37] otjerali u zatvor pa volim umrijeti nego to još jednom doživjeti.« Poljubili smo se. Mate ode skoro trčeći kući.

Iza Jobovih glasnika nastalo psihičko mučeništvo čekanja. Čini mi se da to tako strašno ne bi na me djelovalo da mi nije fra Damjan

[35] Fra Damjan Rozić, Sretnice, 11. VI. 1909. – Mostar, 27. V. 1991. Osuđen na pet godina i dva mjeseca tamnice. Sveukupno odrobijao pet godina.

[36] Fra Zlatko Sivrić, Međugorje, 28. II. 1893. – Široki Brijeg, 23. V. 1980. Odležao tri mjeseca u tamnici.

[37] Fra Vencel Kosir, Uzarići, 14. VII. 1899. – Široki Brijeg, 26. I. 1984. Doktor teologije. Kraće vrijeme gimnazijski profesor. Odležao dva mjeseca u tamnici.

pričao svoje muke. Zovem fra Damjana da večeramo, on ne može ništa. Isto tako i ja. Čekamo. Fra Damjan dreknu: »Kad znam da me zbog vjere zatvore, onda se ne bojim ni Tite ni njegove cijele armije. Tijelo su mi svakako srušili, ali, uz pomoć Boga, ne će dušu. Što sam sve pretrpio pa evo me opet. Sada donesi rakije da se malo okrijepimo.« Te su me riječi okuražile, ali kad pomislim da će ostati župa bez svećenika, hvata me žalost. Lijepo smo jedan drugoga ispovjedili, stavili ćase, žlice i deke na stol i čekali...

Nikad nisam dublje doživio što znači kad brat s bratom gorku sudbinu dijeli. Tako smo sjedili u mraku do tri sata po ponoći. Malo iza tri sata kuca netko dosta jako na kapiji. Fra Damjan veli: »Eto ih.« Pođem prema kapiji i čujem poznati mi glas, zove me po imenu i govori: »Otvorite, ne bojte se.« Po glasu je Franjo Čović – Grgić iz mahale Zenica, zvani Ćurdo, predsjednik mjesnog SKOJ-a (Savez komunista omladine). Otvorim. Sam Franjo. Pita kako sam. Veli: »Poslao me je predsjednik Odbora da Vam kažem da se ništa ne trebate bojati«. Predsjednik je bio Jozo Kožul zvani Đođan. »Milicioneri su otjerali Jozu Damjanovića, prodavača u zadruzi, u zatvor. Nema ih više u selu. Vi se ništa ne bojte. Vi znate tko sam...« Opsovao je Tita i Partiju i SKOJ... Sve sam rekao fra Damjanu. On veli: »Budi spreman na sve, nikom ništa ne vjeruj.«

Svanuo lijep travanjski dan. Sve se jučerašnje vijesti potvrdile. Glasnika sa svih strana koliko hoćeš. Dakle, točno je da je biskup zatvoren, da su dva fratra provedena u teretnjaku bez pasića u Mostar. To su bili fra Mladen Barbarić[38] (Mirkovica ima pravo) i fra Krsto Ravlić.[39] Obojica bili u samostanu Humac kod Ljubuškog i tu lišeni slobode. Gradački župnik zatvoren. Mostarski samostan i crkva temeljito premetnuti, zatvoren samostanski vikar fra Filip Sivrić.[40] Biskup zatvoren. Svatko šuti. Priča mi jedan član Partije (ime ne ću spomenuti) kako je s »vrha« naredba da se špijunira svakoga i da moraju (partijci) slati dnevno izvještaje o tom kako svijet

[38] Fra Mladen Barbarić, Blizanci, 15. VIII. 1898. – Humac, 10. II. 1988. Doktor teologije. Bio osuđen na smrt. Kazna mu preinačena u devet godina i osam mjeseci tamnice, koliko je i odležao.

[39] Fra Krsto Ravlić, Drinovci, 11. XI. 1914. – Split, 30. X. 1993. Osuđen na šest, odslužio četiri godine tamnice.

[40] Fra Filip Sivrić, Međugorje, 14. IX. 1918. – Humac, 13. XII. 1992. Osuđen i odležao tri mjeseca tamnice.

»Narod« reagira na zatvaranje biskupa. Špijuni strašno agilni. Mene upozoravaju na najveću moguću opasnost. Širi se knjiga Novakova »Magnum crimen«, ali je čitaju samo članovi mjesne komunističke ćelije. Svijet oprezan. U mjesnoj komunističkoj ćeliji nastala žestoka rasprava zbog imena Bakula. Ljutodočani su dobro poznavali fra Petra Bakulu[41] koji je za vrijeme rata bio župnik u Ljutom Docu. Čitajući taj Novakov »Magnum crimen« našli su da je pop Bakula bio strašan koljač. Tu je autor mislio na don Antu Bakulu,[42] župnika u Gornjem Rasnu (istočna Hercegovina, tamo je i ubijen), a Ljutodočani mislili na njihova bivšeg župnika Bakulu. Franjo Damjanović zvani Rotkić, vrlo inteligentan seljak i »član« Partije, zamiješao je još više tu kašu i rekao da ono što piše o popu Bakuli nije istina, i tako namjerno tumačeći Novaka prikazao ga da govori strašnu neistinu, jer su svi članovi poznavali fra Petra Bakulu i svi se kleli da se o njemu tako ne bi smjelo ni pisati ni govoriti. Ivka Čović – Ćaić, »član« Partije i sekretar Odbora, rekao je da on lično više ne će ni zaviriti u tu knjigu, a kamoli je javno propagirati. Rotkić je Hrvat i katolik sa dna kace i imao je najveći ugled u selu, iako partijaš (da to nije bio, davno bi mu glava vrcila), skuhao je supu Novakovoj propagandi i još mnogo dobra napravio i domovini i Crkvi.

Odvraćanje od Crkve

Od vremena do vremena doživljavam vrlo izazovna pitanja, osobito o zatvaranju svećenika. Ipak sam znao što s kim smijem govoriti zahvaleći »komunističkim« špijunima koji su mi sve kazivali što se o meni govori. Najvišu sam pomoć osjećao i doživljavao upravo iz »komunističke ćelije« jer u njoj skoro nije ni bilo komunista. Oni iz Mostara dođu i nalože mjesnim što trebaju činiti, mjesni su bili po mišljenju Partije vrlo neagilni. Zato dođe novi učitelj

[41] Fra Petar Bakula, ml. (Rastovača, 23. VII. 1901. – Mostar, 4. XI. 1966.), bio je župnikom u Ljutom Docu od 1939. do 1943. Iz franjevačkog je reda otpušten 29. X. 1951.

[42] Don Ante Bakula, Posušje, 9. VII. 1884. U travnju 1942., kao aktualnoga župnika Gornjega Hrasna, pograbili su ga četnici, više ga dana mučili i ubili iako je za pravoslavce nabavljao i slao im sol, lijekove i drugo.

– pravoslavac od Nevesinja; novi šumar, novi cestar, novi poštar. Sve sam stranac i koritaš.[43] Jak pritisak, osobito na mladiće, na tzv. omladince, da ne smiju k misi, da se crkveno ne vjenčaju i slično. Opažam, a na to sam i upozoren, da dosta momaka ne dolazi nedjeljom u crkvu. Partija je ugonila mladiće u »Narodnu omladinu« = kandidatura za SKOJ! Tko bi »vrdao« na stranu, ne gine mu dva mjeseca »na prugu«! Narod je zvao »na prugu« onaj rad koji je prisilno-dragovoljno počeo s izgradnjom željezničke pruge Brčko – Banovići. Svatko je morao ići na taj dragovoljno-prisilni rad. Narod je to zvao jednostavno »na prugu«. Mladići koji su bili »tvrdoglavi« morali su po više puta godišnje kulučiti i zimi i ljeti po tim radovima. Zato su se mladići, da ne bi morali – kad ih nije red – na prugu, krili od roditelja i izostajali od mise. U ovom mjestu poslije mise mlađarija igra kolo, koje traje sat-dva vremena. Da ne bi djevojke opazile da mladići izostaju, za vrijeme bi se mise vrzali negdje blizu crkve i onda iza mise s ostalom mlađarijom u kolo. Tu su taktiku mladića djevojke ismijavale. Jedne nedjelje Mila Čović – Stanić, kći Antina (najkršnija djevojka u puku) poče, predvodeći kolo, pjevati: »Ne ću momka da je lijep ko cvijeće koj' u Boga vjerovati ne će«. To je bila momcima pljuska što izostaju od mise i bojali su se da ih tako svijet, osobito djevojke, ne bi prozvale komunistima. Mila je morala »na prugu« nekoliko puta radi te propagande. Bilo je nasljednica pa se kolo u ovom pravcu i dalje igralo.

Pritisak dosta jak, ali pred svijetom »vlada sloboda«. Zato je taj pritisak protiv vjere trajan i pojedinačan. Koji prekinu s Crkvom, imaju sve privilegije. Dobiju točkice, ne idu često »na prugu«, porez snošljiv i slično.

Sretnem Peru Stanića. On mi se tužio kako mu maloga hoće da navuku u vražje kolo (u komunističku omladinu). Sinu je 18 godina. Zove se Žarko. Pero priča: »Mali ne će, a ni ja mu ne dozvoljavam. Volim na njega staviti poklopnice u Kraljevinama (Kraljevine su mjesno groblje) nego da mi dijete mjesto križa štuje petokraku i mjesto Bogu da se klanja Titu i Staljinu.« Ova je dva imena popratio riječima kako su po njegovu mišljenju i zaslužili. Pero priča dalje: »Jučer su mi otjerali kravu za porez i Bog zna šta će sutra napraviti, ali ja maloga ne dam.« Pero nastavi: »Ja sam nešto smislio pa mi je

[43] Koritaš je uobičajen naziv za ljude koji se iz koristoljublja stave u službu (nedemokratske) vlasti.

drago da se ovdje na ovoj mehraji trefimo gdje nas nitko ne sluša. Ja sam nakastio da mi mali nedjeljom pjeva poslanicu i tako, mislim, da će ga se okaniti, jer đava ne smije blizu oltara.« »Lako je to« – velim Peri. »Neka Žarko ide u Joskote Boškovića i neka kod njega nauči pjevati poslanicu.« Joskota je odavno prakaratur i zna lijepo pjevati poslanicu. Tako i bilo. Žarko je sljedeće nedjelje otpjevao poslanicu. Nisu ga gonili u komunističku omladinu, ali je svaki put morao »na prugu«. Kad je to Žarku uspjelo, još sedam-osam mladića nauči pjevati poslanicu. Učitelj je sve njih nazvao crkovnim miševima, a meni se zaprijetio.

Matične knjige – lipanj 1946.

U šestom mjesecu došao je neki činovnik iz Mostara i potpisao matice (matice krštenih, vjenčanih i umrlih) i rekao da sve što je do datuma njegova potpisa upisano u matice vrijedi pred državom kao javni i punopravni dokument. Što se unese u matice nakon potpisa državnog činovnika, to će se smatrati čisto crkvenom privatnom stvari. Ubuduće matične knjige vode državni matičari.[44] Kad sam upitao da li ja kao predstavnik Crkve smijem i dalje upisivati promjene u matice, rekao je da prije datuma njegova potpisa ne smijem ništa ubilježavati, a nakon njegova potpisa mogu upisivati i pisati što god hoću jer je to čisto crkvena privatna stvar. Par dana nakon dolaska i potpisa »matičara« iz Mostara došao je »matičar« s Lištice (Stanko Šušak – Kavedžić) i potpisao, i rekao isto što i mostarski matičar. Ovdje su u Ljuti Dolac došla dva matičara zaključiti crkvene matice jer se župa prostirala u dvije općine – Kruševo i Lištičcu. Nakon više od godine dana dođe neki činovnik (udbaš) iz Mostara i

[44] Nakon upisa u matičnu knjigu krštenih pod br. 22 (svezak V., str. 25) stoji službena bilješka: »Matična knjiga rođenih župe Ljuti Dolac za 1946 godinu zaključujem sa rednim 22 dvadeset dva" (sic!). Slijedi potpis: Drž. Matičar Franjo Marušić« s pečatom: MJESNI NARODNI ODBOR ŠIROKI BRIJEG (unutarnji dio pečata nečitljiv). U isti svezak upisani su krštenici do 12. I. 1947. Upisi koji počinju s nadnevkom od 5. VI. 1946. prepisani su u novi svezak br. VI, i to počinjući s rednim brojem 1. U svezak br. V uneseno je puno naknadnih bilježaka (sklopljeni građanski brakovi i sl.), što potvrđuje da je država bila oduzela i ljutodočke matične knjige i njima se služila.

pokaza mi crno na bijelom da ima »pravo« pogledati »župski arhiv« – on tako zove matične knjige. Kad je vidio da sam i nakon potpisa matičara i dalje uvodio u iste sveske sve što je trebalo uvoditi, zovnuo je dva odbornika (Peru Mustapića i Ivku Ćaića) te napravio zapisnik okrivivši me da sam prekršio nekakav paragraf! Kad sam mu rekao da su tako potpisani matičari rekli, onda je rekao da sam se ja kao učen čovjek trebao držati zakona. Na temelju te optužbe odnesene su matične knjige u Kruševo i ja platih 8.000 dinara globe. To je bilo 1948. Zahvaleći Peri Mustapiću i Ivki Ćaiću iz ovog su ureda odnesene samo matice krštenih, vjenčanih i umrlih. U širokobriješkoj općini su sve odnesene knjige što su bile u župnom uredu – čak i knjige misa *pro populo*[45] i ostalo što nikakve veze s maticama nije imalo. Zahvaljujući ovoj dvojici kod mene sve ostalo osim matica i ja sam smio i dalje voditi crkvene matice, dok župnici u širokobriješkoj općini nisu smjeli pod prijetnjom strogoga zatvora uopće nikakvih crkvenih knjiga voditi. Fra Zdravka Zovku su na Kočerinu uhvatili gdje na Potvrdi koju je matičar izdao (morao je matičar svakom pismeno potvrditi da je dijete prijavljeno) zabilježio datum krštenja djeteta i platio je globu. Na sva se zvona govorilo o slobodi ispovijedanja vjere, ali se na takav način dižu naše matične knjige. Obični plitki trik!

Slučaj Stepinac i u Hercegovini

U zadnje vrijeme strašna propaganda protiv zagrebačkog nadbiskupa Stepinca. Čak je neki glavešina iz Mostara, držeći konferenciju (a tih je konferencija bilo skoro svaki dan u svakom selu, tako da je svijet – morajući na konferenciju – uzdisao: Konferencija ručku, konferencija večeri), u Ljutom Docu žestoko napao nadbiskupa Stepinca. Svijet je šutio i škripao zubima. U kolu poslije mise neki skojevac iz Međina[46] počinje pjevati: »U Krašiću srušio se svinjac gdje se rodi izdajnik Stepinac.« Kolo se odmah razišlo, a Međinar se strašno zaprijetio ljutodočkoj reakciji.

[45] Popis misa što ih je svaki župnik dužan godišnje slaviti za župljane.

[46] Zaselak na cesti između Mostara i Širokoga Brijega u mostarskoj općini, nastanjen muslimanskim i pravoslavnim življem.

Brojenje ovaca

Nesnosno vrijeme. Brojenje ovaca po noći. To su morali skojevci izvršiti. Svijet nije točno kazao broj ovaca, a brzo će striženje, pa se zato mora točno znati koliko tko ima ovaca, jer je nova naredba da će se morati vlasti predavati izvjesna količina vune. Evo, na primjer: »Titi strižu galu i galina da napravi gaće za Staljina.« (Gala je crna ovca, a galin crn ovan.) »Druže Tito, svi te redom kunu što odnese s ovaca nam vunu.« Bilo je mnogo ovakvih pjesama na račun vune, ali su brzo prestale jer su mnogi radi tih pjesama morali »na prugu« i tamo im se osvećivalo na sve načine. Kad su se vraćali, pjevali su: »U Zenici nigdje ništa nema nego jedna od kupusa Zema.« Zema[47] je novo ime i pojam, a znači Zemaljski magazin.

Trumanova pura i proslava Prvog maja

Svijet je malo žimnuo jer je Truman poslao kukuruzno brašno i mlijeka, i jaja u prahu. Svijet svoj dojam pokaže u pjesmi – gangi. Evo, o brašnu: »Naše cure po tri dana ćure (ovdje ćurati znači biti na klozetu), najele se Trumanove pure.« To je brašno bilo sterilizirano (izvađena klica iz zrna kukuruza) pa se zadugo ne bi pokvarilo, ali je zato bilo strašno neprobavljivo – bolio je stomak od toga kruha, ali nije bilo drugog. Evo, i o jajima: »Stomak krči, bit će tu belaja, pojeo sam Trumanova jaja.« To je sirotinja morala trošiti jer je bila nestašica hrane. Mlijeko su morali predavati u zadrugu svi oni koji su imali krave, pa je i s te strane bilo teško. Sve se ovo opet odrazilo u kolu. Anđa Bošnjakova je počela u kolu pjevati: »Tito zove, sve se zemlja trese, došli kvarti, ponesite ćese.« Ova ganga u partizana glasi: »Tito zove, sva se zemlja trese, proleteri, ujedinite se.« Anđa je upotrijebila riječ »kvarti«, to je narod zvao kad se daje brašno ili žito prema čeljadi – obično kvarat na čeljade. »Ponesite ćesu« – ćesa je mala vrećica, a brzo izgovorena ćesa je vreća. Opet je sve to koštalo. Tu je osveta ići »na prugu«, povećati i onako velik porez, više vune dati nego se može, više mlijeka predavati u zadrugu, itd. Takvih je

[47] Kratica imena robne kuće u Mostaru.

gangi bilo uvijek, a kazna još više. Ovo kolo i u njemu gange bile su jako zanimljive. Sve što je jadni narod doživljavao u zadnje vrijeme, to bi se nedjeljom u kolu – odjeveno u gangu – otpjevalo. Imao sam jednog dečka koji mi je svaki put pričao o čemu se je u kolu pjevalo. To je bio ventil na koji bi narod davao oduška svome jadu. Nije se smjelo pjevati ništa direktno protiv vlasti, jer bi to koštalo. Na primjer: »Oj djevojko, moja gara, gdje si bila Prvog maja?« »Ja sam bila sva u plaču kod Begića vršuć draču...« Moralo se ići u Mostar na proslavu Prvog maja. Pokupili bi omladinu i stavili u kamione i vozili gdje im je omladina trebala. Tako su pokupili na Prvi maja rano omladinu, utjerali na otvorene teretne aute i vozili u Mostar na proslavu. Jedan se teretnjak izvrnuo u Kruševu kod Begića kuća. Nitko nije bio mrtav, ali je na mjestu gdje su se izvrnuli bilo puno drače. Odatle: »Ja sam bila sva u plaču, kod Begića vršuć draču.« »Opet će se Slovenija gazit, kad se budu grobovi oblazit.« Ova je ganga ispjevana prigodom konferencije koju je jedan agronom iz Slovenije držao, gdje je provodio propagandu za gojenje sezama i kikirikija. Čak je jedan fratar (fra Ljudevit Rupčić[48]) uhvatio osam godina zatvora jer je tobože rekao da će njegova majka ispresti na svoju kudjelju (preslicu) za sedmicu dana sav pamuk što ga Hercegovina proizvede. Taj Slovenac, agronom, »navijen« partijski i partizanski, istresao je svoje znanje o koristi gojenja sezama i kikirikija i seljacima rastumačio koliki bi bio prihod po dulumu. Jedan mu je seljak odgovorio (Stanko Bošković): »Je, sve je to tako kako i kažete, samo nam dajte – ako možete – pod kapu sunce i u rukav kišu.« Jadni je agronom zanijemio.

Kosidba nedozrela žita i prisilna sadnja pamuka

Ipak se prisilno morao saditi i pamuk, i sezam, i kikiriki. Početkom maja došla je narodna milicija u selo Biograce, prisilila odbor-

[48] Fra Ljudevit Rupčić, Hardomilje, 26. IX. 1920. – Mostar, 25. VI. 2003., dr. teologije, profesor. Njegov stariji brat fra Bonicije osuđen je na osam godina i dva mjeseca tamnice i odležao šest godina i sedam mjeseci. Fra Ljudevit je osuđen na pet godina i tri mjeseca i odrobijao četiri godine i jedanaest mjeseci. (Usp. bilješku br. 17.)

nike da kose pšenicu koja je bila u naponu rasta, i da na to tlo mora svaki vlasnik posaditi sezam. Ljudi šutjeli i škripali zubima dok su im pšenicu kosili. Najposlije, dobili sjeme od sezama i, hoćeš-ne ćeš, kleli ga i sadili. Izgleda da bi ta biljka mogla u Hercegovini uspijevati, ali seljak k'o seljak. Pola sjemena obario[49] i tako sadio da je slabo niklo. Gdje je bolje niklo, tu su »potezali« tu prezrenu biljku da ne bi bila previše bujna. To »potezanje« uništilo je jedan dio žila. Tako su »potezali« i pamuk i kikiriki. Te godine najesen objavljen je »otkup« sezama. Prilično plaćen. Skuplje po kilu nego duhan. Seljaci nosili sezam na otkup. Netko kilo, netko dva, ali svatko manje nego je sjemena dobio. Ipak je jedan seljak donio onoliko koliko je sjemena dobio. Taj se seljak zvao Pero Zelenika iz Biograca. On malo muca pa ga narod mjesto Pero zove Pevo. Kad je Pevo donio u vreći 6 kg sezama i prema zapisniku komisija ustanovila da je toliko i dobio, viknuo je sekretar općine Ličtica Dane Zovko: »Evo, ljudi, jednoga koji je odgojio oniko sezama koliko je i sjemena dobio. Ovaj je drug zaslužio nagradu!« Zatim je Dane nastavio: »Druže Zelenika, de ti nama reci kako si ti svoj sezam gojio pa da ti je žetva bila kolika i sjetva.« Zelenika mucajući odgovara: »Sekretare, pravo ću ti sve kazat ako me ne ćeš zatvorit.« Pero nastavi: »Ja sam dobio ovo 6 kila sjemena proljetos i stavio ga u izbu kod bačava i evo vam ga sada.« Dvojica koji su kontrolirala sijanje sezama bili su zatvoreni jer nisu našli da Pevo Zelenika nije uopće sijao sezam.

»I bratsko i drugarsko« nagovaranje

Narod, izmučen komunističkim pokusima i ostalim prisiljavanjem, u vjeri postaje jači i praktičniji. Kad koji član Partije progovori štogod protiv vjere, popljuvali bi ga gdje su smjeli, tj. gdje ne bi bilo svjedoka. Komunističku štampu nisu čitali, vjerske štampe ni u kojem obliku nije bilo, i to ne samo u Hercegovini nego nigdje u čitavoj Jugoslaviji.

Oko podne dolazi k meni novopečeni član Partije Nikola Vidačak, zvani Kozo, iz Podgorja.[50] Ovaj put mi reče da želi sa mnom

[49] Obariti = prokuhati.

[50] Selo u susjednoj župi Kruševu.

nasamo otvoreno razgovarati. Sjedili smo u župskom uredu. Nikola mi otvoreno reče da su ga poslali da me nagovori bratski i drugarski da bacim habet (da napustim svećeništvo) i da preuzmem vodstvo u tiskari (štampariji) gdjegod ja hoću. (Ja sam kao fratar položio tiskarski zanat.) Odgovorio sam bratski i drugarski da ja ne ću to nikada učiniti, neka on to sebi izbije iz glave. Razgovor se razvio dalje. U meni je uzavrelo. Stavio sam Kozi pitanje kako se on osjeća prema svom narodu koji je tako izmrcvaren i još ga danas Partija mrcvari. Pokušava braniti Partiju. Ja sam ga upitao što on misli o tome što je njegova Partija poubijala šezdeset i pet[51] fratara koje sud nije ni sudio ni osudio. Poubijani su i pobacani kao najveći razbojnici. Odgovorio je da je revolucija učinila svoje. Kad sam mu, lupnuvši šakom o stol, rekao da je dvije trećine naših ljudi, ako ne i više, poubijano neposredno nakon svršetka rata, nego ih je u ratu poginulo, odgovorio je opet da je takva svaka revolucija. Kad sam mu rekao da je ta revolucija prošla i da se revolucijsko stanje sredilo, zašto opet svećenike zatvaraju i sude ih po deset, petnaest i više godina za malu sitnicu – recimo što je javno u propovijedi naglašavao o kršćanskoj dužnosti rada i molitve za obraćenje grešnika. Rekao je da je takav program Partije. Rekao sam mu: »Slušaj, Kozo, nas fratara u Hercegovini je sada svega 27 na "slobodi", a 34 su u zatvoru, i to 28 u Zenici i 4 u Mostaru i dvojica na prisilnom radu u Jablanici (fra Mladen Barbarić i fra Krsto Ravlić). Ovi su svi ljudi za me ponos jer nevini trpe.[52] Prije me ubij, Bože, nego da bacim mantiju i pridružim se vama, progoniteljima nevinih.« Ustao je, rukovao se sa mnom i otišao.

Bio je ipak toliko čovjek da to nije rekao u ćeliji ili komitetu, jer nisam osjetio kasnije ništa zbog toga, inače bi me moglo to tada

---

[51] U Drugom svjetskom ratu i neposredno nakon rata ubijeno je 66, a ne 65 hercegovačkih fratara.

[52] Partizanske su vlasti hercegovačke franjevce osudile na, sveukupno, 348 godina i 28 dana tamnice, a odrobijali su 225 godina, 4 mjeseca i 16 dana (usp. Nikić, A., »Patnje hercegovačkih franjevaca 1945. – 1990.«, *Stopama pobijenih*, god. II, br. 2 (3), Humac, srpanj – kolovoz 2009., str. 25.). No, tamničkog je staža bilo i više. Tako je fra Zdenko Galić bio osuđen na smrt – i to kao nasilu mobilizirani partizan – te ipak oslobođen krivnje, ali je proboravio kraće vrijeme u tamnici, što nije obuhvaćeno navedenom statistikom. K tome, osamdesetih je godina prošlog stoljeća sjemeništarac Ivan Turudić suđen na osam, a odležao šest godina tamnice.

koštati mnogo. Možda je to tako bilo jer nije imao svjedoka. Dalo se naslutiti da je Partija i na tom radila da se mladi svećenici nagovaraju da napuste svećeničku službu. To mogu iz toga zaključiti što me je na istu stvar nagovarao Mirko Ivkić. Taj Mirko, vrlo glasovit čovjek, držao je krčmu u Pologu na Ovojcima. Sve su mu oduzeli i najposlije ga zatvorili. Kad je izišao iz zatvora, savjetovao mi je da se svučem i da ću mu tako život spasiti. Od njega sam to mogao primiti za pola šale. Nije puno na tom inzistirao. Na Ilindan sam govorio dernečku misu[53] u Kruševu. Mirko je poslao jednog mladića iz Pologa da ja dođem k njemu na Ovojce. Kad me mladić nije našao kod kuće u Ljutom Docu, vratio se taj mladić (zvani Peruška) na Ovojce i kad je Mirko saznao da ne ću doći, jer me mali nije našao, uzeo je svoju lovačku pušku i ubio se na stepenicama vlastite kuće (?!).

Premetačina i uhićenje neposredno prije sprovoda

Priča mi poznanik iz Mostara kako je prije nekoliko dana vidio fra Mladena i fra Krstu gdje krasnaju (najteži fizički posao) u Jablanici. On misli da je Krsto štogod govorio prigodom sprovoda – pogreba fra Mate Čuture[54]. Fra Mate je tada bio provincijal, odnosno vršio dužnost provincijala, a fra Krsto je bio gvardijan u Mostaru. Negdje oko Bezgrješnog začeća BDM[55] fra Matu je ubila kap. (Uzrok: teške prilike!) Sprovod je najavljen u dva sata popodne. Malo prije sprovoda dolazi Udba u samostan, premeće samostan i zatvara gvardijana fra Krstu dok je pok. fra Mate ležao na odru nasred crkve. Tek dva-tri sata kasnije nešto se ljudi skupilo i pokopali su fra Matu. Taj moj poznanik iz Mostara misli da bi i tu bio koji razlog fra Krstina zatvaranja.

---

[53] Svečana misa na dan patrona župe ili u sličnim zgodama kad je mnoštvo vjernika na okupu, a nakon mise slijedi narodno veselje.

[54] U odnosu na događaje što ih u ovom dijelu *Uspomena* kazuje pisac se vraća nekoliko godina unazad. Fra Mate Čuturić, negdašnji gimnazijski profesor, u dva je navrata bio provincijal. Preminuo je 9. XII. 1945. u 59. godini života. Fratri su uvjereni da je »umro od muke« kao supatnik u svemu onome što su učinile i činile partizanske vlasti njegovoj redovničkoj zajednici i narodu Božjem u Hercegovini.

[55] Svetkovina Bezgrješnoga začeća BDM slavi se 8. prosinca.

Povratak fratara u širokobriješke župe (ožujak 1947.)

Čuju se vesele vijesti. Svi se fratri iz širokobriješke općine vraćaju u svoje župe. Mnogi mi župljani, koji su bili na Lištici, hvataju muštuluk (muštuluk = dobra vijest). Zbijena se sela vraćaju svojim kućama. Teror u tom smislu popušta. Prigodom povratka fratara na Široki Brijeg po noći su na sve strane pucali dinamiti. To su po prilici šenlučili radnici koji rade u rudniku boksita Crne Lokve. Udba traga za svima koji su pokrali dinamite iz rudnika i tako slavili povratak svećenika u svoje župe. Stanje se već normalizira. Seljaci se vratili k svojim kućama iz »progonstva«. Nije više kretanje zabranjeno. Sve se manje vojske viđa po selu. Dvije najuglednije obitelji s Lištice: Penavići i Sopte još se nisu vratili. Članovi tih dviju obitelji su internirani u pravoslavna sela Popova polja u istočnoj Hercegovini. Još se nalaze tri pravoslavne obitelji od Bileće u starim Dućanima na Širokom Brijegu. I ove su obitelji ovdje dotjerane jer su protiv komunizma. Naš širokobriješki svijet tako je gledao ove pravoslavne obitelji da su svi njihovi članovi (pa čak i Udba) bili preneraženi, jer je naš svijet ove obitelji (ali samo po noći) darivao i kapom i šakom. Penavića i Soptine su se obitelji nakon povratka iz izgnanstva hvalile vladanjem tamošnjih pravoslavnih obitelji prema njima.

Borba Partije protiv vjere

Borba Partije protiv vjere zauzima maha. Svijet se jako dobro drži. Prijetnje i mita, i čak nagrade onima koji bi obećavali da se ne će crkveno vjenčati, ili da ne će dati krstiti dijete, još ne nalaze odziva. Naprotiv, nakon gonjenja i prisiljavanja da se ulazi u radnu zadrugu, omladinci – članovi komunističke omladine dolaze kao i prije u crkvu s ostalim svijetom i mnogo jače pjevaju Zdravo tijelo Isusovo. Je li tu inat posrijedi? Kad sam izlazio iz crkve nakon ispovijedanja da uzmem »Naredbe«[67] i »Ženi se«[68], sreo sam jednog

[67] Bilježnica sa župnim obavijestima.

[68] Bilježnica s imenima zaručenih parova za najavu skorog sklapanja crkvenoga braka.

završi Mirko svoju priču i na polasku reče da je s tim u vezi zapaljeno i Sekulovo sijeno na mazgama u Torinama. Božo je Barbarić jedan zaista bio bistar čovjek, po zanimanju kovač. Kad je vidio što hoće Srbima vođena Partija, sam je stupio u Komunističku partiju da mogne barem koju (riječ) progovoriti u korist Hrvata zapadne Hercegovine. Tupio je komunističku pa čak i partijsku oštricu gdje je god mogao i kad je god mogao. Zalagao se za hrvatsku stvar gdje god je mogao i pomagao kako je znao i mogao, ali, jer je ušao u Partiju, za narod je i on bio »budža«.

Sutradan je došla milicija u selo i pokupila sedam mladića koji su jučer nered pravili na polju i »psovali« protiv nesvetkovanja nedjelje. Otišla je sva krivnja na Markana Bošnjaka i Franju Lesku, da su oni sve to organizirali. Za potpaljivanje Sekulova sijena ništa se nije dalo ustanoviti. Markana Bošnjaka i Franju Lesku (mladići, istom odslužili vojsku) kao kolovođe s još petoricom odvela je milicija u zatvor u Mostar. Vratili su se nakon nedjelju dana. Omršavjeli, do kože ošišani. Mirni i šute. Ne pričaju ništa kako im je bilo u Mostaru. Na misu su došli, ali tik na početak i »uvukli« se u sakristiju.

Nasamo mi je Markan pričao što su sve doživjeli u zatvoru. Tukli su ih i nagovarali da priznadnu da ih je fratar nagovorio da ne dadnu nedjeljom raditi na polju i slično. »Nitko ne će radi nas stradati niti biti zatvoren!« – to je Markan dobro naglasio, ali je na rastanku prišaptao da su ih tako »uredili« da su sva sedmorica obećali upisati se u komunističku omladinu.

»Oh, Bože, velika tirola«

Iako je vojska sva otišla s terena, po selu krstare oficiri Udbe. Naš udbaš, Srbin od Trebinja Risto Masleša, došao je k meni da me »upozna«. On je obično plaćeno njuškalo kojega svijet prezire, ali ga se strašno boji jer je iskustvo pokazalo da svačiji i život i imanje ovisi o tim oficirima Udbe.

Narod nije htio u radne zadruge zato sada ujesen podigli su strašne poreze, pa tko ne mogne platiti oduzeše, i to »zakonito« s mukom pripravljenu zimnicu. Pred zalaz sunca očujem kako Damjanuša, žena Franje Čovića – Perunića, nabraja i kune. Izletim iz kuće i sakrijem se za stablo murve da vidim što se to zbiva. Ispod

crkve vodi put od Perunića prema Ćaića mahali. Tu vidim kako trojica porobdžija gone kao naplatu za porez krme, kravu i konja Franje Perunića, a njegova žena, preko 70 godina stara Damjanuša, ide za svojom stokom i plače, i proklinje i moli da joj vrate tu imovinu. Žalosno. Ja sam se ipak zasmijao buljeći, sakriven iza debeloga stabla murve (duda) kad sam čuo kako Damjanuša plače i viče: »Oh, Bože, velika tirola!« Valjda je, jadnica, htjela reći: Oh, Bože, velika terora. Poreske su je porobdžije (tri muslimana ispod Veleži) grdili i psovali joj bogove. Tako ova obitelj ostade bez i najpotrebnijeg. Takvih je slučajeva bilo dosta. Tajno sam organizirao sakupljanje pomoći za ovakve slučajeve. Narod otkidao od zalogaja i davao. Nitko me nije izdao. To je znak duboke ljubavi prema bližnjemu. Mnogi su rekli da je taj »sebav« (turska riječ, znači učiniti čovjeku dobro djelo) očuvao ovako ovo selo da se u njemu, kako oni rekoše, »taj smrad ne širi«, misleći na Komunističku partiju.

»Probijanje leda« – prva ženidba bez crkvenog vjenčanja?!

Jesen. Već su prošnje djevojaka u jeku. Partija svim silama nastoji i traži, dajući mito, da se barem jedan par u ovoj župi samo civilno vjenča. Priča se da su se partijci zakleli da će ove godine probiti led u tom pogledu.

Vraćam se iz Mostara. Kad sam izašao navrh Panjevine, očujem kako netko brzo ide za mnom. Obazrem se, vidim kako moj župljanin Markan Bošnjak tarući znoj žuri da me stigne. (To je onaj Markan Bošnjak koji je »vodio akciju« rezanja uža Brotnjacima i branio »kršćansku stvar svetkovanja nedjelje«.) Kad me je stigao, pogledavši na sve strane da nas tko ne vidi, reče: »Fala Bogu kad mi je zapala prilika da nasamu razgovaramo.« (On je član Partije. U Partiju ga utjerao degenek, pa je za nj »opasno« s fratrom nasamu razgovarati.) »Ja bih Vas molio da mi razjasnite može li se vjenčanje u crkvi obaviti tajno?« Znam što misli, ali ga ipak upitah što on pod tim »tajno« misli. On nastavi: »Vi znate da sam se u crkvi prstenovao (= zaručio) i da su sva tri navještenja obavljena. Sad dolazi ono glavno – vjenčanje. Ja bih se želio vjenčati da samo moji u kući zna-

ju, a i Ljubini.« (Ljuba Damjanović je njegova zaručnica.) Pitam ga zašto on to želi. Odgovara: »Vi znate da sam ja postao kenjčina (tim hoće reći da je postao član Komunističke partije) kad su me isprebijali ljetos u zatvoru. Sad me se Partija dovezala, i skoro me nagoni, da se ne vjenčam u crkvi. Kad me šef naše komunističke ćelije "ubjeđivao" (= uvjeravao) da moram kao komunist to učiniti, ja sam mu odgovorio da ću nastojati da Ljuba na to pristane.« Rekao sam mu: »Markane, dođi u petak iza ponoći u župski stan. Ja ću ostaviti vrata od podruma nezaključana. Ti se iza ponoći tuda ušuljaj pa ćemo se o svemu dogovoriti.« On se vratio u Mostar, ja produžio za Ljuti Dolac. Idući mučio sam se i razmišljao: Ako ga tajno vjenčam, Partija će slaviti probijanje leda i ostali će slijediti Markana. Ali opet mi se nameće druga misao: Ako ga tajno vjenčam, tim ću moći bolje opipati vjersko bilo svojih župljana i vidjeti kako će župljani reagirati na sve to. Ovu mi je misao za tajno vjenčanje potkrijepila jedna druga misao. Naime, njegova će žena Ljuba prva otkriti da je tajno vjenčana jer joj, uvjeren sam, ne će nitko inače ni hvaljen Isus reći. Ova je druga misao prevladala. Ja odlučih da Markana Bošnjaka i Ljubu Damjanović (kći Stankovu) tajno vjenčam.

U petak večer iza devet sati siđem kroz kuću u podrum i otključam bravu, ali sasvim tiho da ne bi to čuo moj dijak (tada je moj dijak bio stari Rade Spajić rodom iz Gruda). Iza ponoći čujem kako malo klapnuše vrata. Ustajem (samo sam se bio zavalio na krevetu). Markan je tu. Čim je došao, pruži mi potvrdu o civilnom svom vjenčanju, jer bez te potvrde ako se koji svećenik usudio prisustvovati vjenčanju (razumije se, u crkvi), morao je platiti dvadeset hiljada dinara kazne (za dvadeset hiljada dinara su se tada mogla kupiti u Duvnu na pazaru dva dobra konja) i najmanje dvije godine strogog zatvora. Čitam potvrdu i na njoj datum vjenčanja uranjen za tri dana. Markan mi objasni da mu je tadašnji ljutodočki matičar Luka, sin Ilije Mišića, izdao takvu potvrdu da ne bi fratar nastradao ako bi se otkrilo tajno crkveno vjenčanje. Markan veli: »Donio sam potvrdu da Vi ne biste nastradali, a za me kako bude.« Velim mu: »Eh, moj Markane, već jedan član Partije znade da ćeš se tajno u crkvi vjenčati – kako ti na to gledaš?« Odgovorio je: »Pa i Luka će se tajno vjenčati, ali po Božiću.« (On misli na matičara Luku.) Ja nastavim: »Kakav je tvoj plan?« Markan veli: »U sljedeću nedjelju u tri sata po

ponoći ćemo doći ja i Ljuba i Ljubina majka i moj rođak Stojan.« Dakle, svjedoci su Ljubina majka i Stojan Bošnjak zvani Ćuinović. »Mi ćemo se ispovjediti i pričestiti i vjenčati, a misu, "vinčansku misu" ćemo kasnije negdje naručiti i slušati.« Dalje smo se dogovorili o ulaženju u crkvu, o džepnim lampama, svijećama i o svemu drugom što je potrebno da se sve, kako Markan reče, "po Božjem redu obavi" i da se tajna sačuva. Na polasku sam rekao Markanu da ću mu dati vjenčani list i da ga ne smijem unijeti u maticu vjenčanih, ali da će uvijek moći izvaditi vjenčani list u Biskupskom ordinarijatu u Mostaru. Dogovoreno. Ode Markan. Velim sam sebi: Badava ti je, moj Markane, petnaest hiljada nagrade (Markan je od Partije dobio stvarno petnaest tisuća kao nagradu za probijanje leda), Kožuluša će tvoju tajnu odati (Kožuluša je majka Ljubina i svjedok na tajnom vjenčanju). Ona nije dozvolila da itko drugi bude svjedok kod vjenčanja, jer ona hoće da točno vidi je li joj se kći udala »kako Bog zapovida«.

Kako smo utanačili, tako i učinili. U nedjelju večer poče padati kiša kao »iz nožice«. Evo ore za tajno vjenčanje. Vjenčanje je obavljeno onako kako smo se dogovorili, dakle, »po Božjem redu«.[69] Već se govorka po selu da se Markan Bošnjak ne će u crkvi vjenčati – on crkveno vjenčan.

Osviće utorak pred prvu nedjelju došašća. Taj se utorak zove »svatovski utorak« jer na taj utorak bude najviše svatova – najviše vjenčanja, jer do Božića, dakle, u došašću nema više vjenčanja. Ovaj put je bilo pet bračnih parova za vjenčanje. U ovoj je župi običaj da na vjenčanje ne dolaze svi svatovi nego dođe momak i djevojka – dakle bračni par, a njih prate kum i djever, to su dva svjedoka. Na ispovijed dođu samo mladenci i onda za vrijeme sv. mise – koja se na taj dan drži u osam sati – mladenci se nakon vjenčanja pod misom i pričeste.

Taj dan su bila za vjenčanje četiri bračna para. Na vrijeme sam sjeo u ispovjedaonicu. Dolaze parovi i svjedoci (kum i djever, samo su oni svatovski okićeni). Mladenci dolaze u ispovjedaonicu. Sve teče po redu. Nešto mi čudno. Jutros u crkvi dosta svijeta. Malo bolje pogledam i imam što vidjeti. Preko dvadesetero čeljadi iz svakog zaseoka župe došlo na tu svatovsku misu, a nisu svatovi. Pogledam

[69] Zaručnici su se tajno vjenčali u noći 3. XI. 1951.

bolje. Skoro sva ta čeljad ili su svojta ili poznanici ili tješnji prijatelji obitelji Markana Bošnjaka. Vidim koliko je sati. Svi su oni došli vidjeti hoće li se vjenčati (već tajno vjenčani) Markan Bošnjak. Eto, jutros su u ljutodočkoj crkvi špijuni. Ja dalje ispovijedam. Iznenađenje. Ulazi u crkvu Markan Bošnjak, njegova žena Ljuba i s njima dobro svatovski okićeni kum i djever. Zabezeknut sam! Zadnji bračni par napušta ispovjedaonicu, a Markan odmah pristupa i veli: »Velečasni, ja ne pikam ono što si me vjenčao tajno po noći. Ja se hoću javno pred svim svitom vjenčati. Je… Titu i Partiju i njihovih petnaest hiljada…« Prekinem ga i velim: »Markane, nemoj psovati, ti se nalaziš u ispovjedaonici.« On nastavi: »Ovo nije psovka nego molitva. Ja se hoću javno vjenčati pa neka me Partija objesi. Oni su me naveli da prodadnem svoga Isusa za petnaest hiljada k'o Juda. Molim Vas, vjenčajte nas kao i ove ostale parove. Ni ja ni Ljuba nismo od sinoć ništa pojeli. Hoćemo se opet ispovjediti, vjenčati i pričestiti, kako Bog zapovida. Ne ću biti izdajica svoga Boga ni vjere pa neka me Partija propne. Hoću da se zna, od sv. oca Pape do Tita da nisam izdajnik! Još Vas jednom molim, vjenčajte nas kao i ostale. Ja ono tajno po noći ne pikam« (= ne priznajem). Razjasnim mu sve i velim da ću s njim i s Ljubom sve učiniti kao i s ostalima, samo neka ne imaju namjere da se vjenčavaju jer su vjenčani. Ljuba je također stupila u ispovjedaonicu. I njoj sam sve objasnio. Svi su svatovi (svaki par sa svojim svjedocima) poredani u crkvi. Misa počinje. Iza evanđelja sam počeo obavljati vjenčanje. Markan i Ljuba su bili na trećem mjestu u svatovskom redu. Čim je došao red na njih o vjenčanoj privoli, sve su one osobe u crkvi, dotle dobro prateći Markana i Ljubu, napustile crkvu (kako sam poslije saznao) i otišle javiti rodbini, prijateljima i znancima Markanovim da se spremaju u svatove jer se Markan u crkvi vjenčao. Uhvatila me sumnja zbog tog dvostrukog vjenčanja… Zaista su svi svatovi na vrijeme stigli k Markanovoj kući i po običaju otišli po djevojku. Na večernjem svatovskom sijelu gdje se pripjevava »jabuka« ukupljeno je više novca nego kod one sve četiri današnje svadbe jer se »vezom« doznalo da će Markan morati vratiti partijskoj ćeliji petnaest hiljada. Mnogi koji nisu mogli doći na pripjev jabuke poslali su novac. Vidim da ovaj svijet ne gleda na vjenčanja u crkvi samo kao na neki običaj, nego ono »po Božjem redu« drže dužnošću i svetinjom. Kriste, hvala ti kad si ovom paru dao snagu da te ne zaniječu.

Markan je nakon nekoliko dana dobio poziv »na prugu«. Tamo je obolio. Poslije sam čuo, doduše od Markanove majke, da je Partija svu krivnju radi toga crkvenog vjenčanja svalila na župnika, jer da je župnik Markana na to nahuškao. Ali, kako reče Markanova majka, da je sam Markan rekao da župnik ni o čem ništa nije znao nego da ga je vjenčao kao i ostale.

Jedan je član Partije (iz ove župe) čak došao platiti sv. misu kao zahvalu da nije Partiji uspjelo ono za čim je išla.

»Popovi najveći fiškali«

Nakon nekoliko dana dođe ljutodočki udbaš Risto Masleša – svaka je općina imala po jednog redovitog »oficira« Udbe koji je nadzirao teren – pa me u prilično strogom tonu »upozori« da u socijalističkoj Jugoslaviji ima svatko pravo na slobodu te da ja ni u kojem slučaju ne smijem vršiti bilo kakav pritisak na stanovništvo ovoga kraja u vršenju vjerskih dužnosti. Aludirao je na vjenčanje toga Markana. Kad sam mu rekao da u evanđelju stoji Kristov poziv: »Tko hoće ići za mnom…« i taj mu »tko hoće« naglasio, ustao je i otišao.

Pričao mi je opet jedan član Partije – inače naš čovjek – kako je na mjesnom partijskom sastanku bila žestoka diskusija. Neka veća »budža« došla iz Mostara i na pasja kola napala članstvo ljutodočke Partije radi njihove neaktivnosti. Kad je pošao za Mostar, zaprijetio se članstvu i mjesnom »popu« koji ih sve za nos vodi, a oni ga brane kao dobrog »narodnog« čovjeka. Taj je isti predbacio članovima Partije da nisu ništa poduzeli protiv popa kad je bila proljetos akcija uništenja skakavaca i gusjenica. Pop je rekao da su skakavci i gusjenice Božja stvorenja pa da ih ne smije uništiti. Tada se ustao Ivka Ćaić, sekretar Odbora, i rekao: »Mi smo fratru baš postavili u tom smislu pitanje. On je odgovorio: "Točno je to da su skakavci i gusjenice Božje stvorenje. Ako se ne bi smjele uništiti gusjenice ni skakavci, onda ne bi trebalo ni vukove uništiti nego ih pustiti da nam stoku poniše…"« Taj veliki je odgovorio da su popovi najveći fiškali i da će još puno Partiji smetati, ali borba protiv njih mora biti uvijek u punom jeku. Popovima ćemo dopustiti još izvjesno vrijeme samo u crkvi pri zatvorenim vratima aktivnost.

»Oj Široki, pridiše ti ime…«

Još teror ne popušta. Sela i dalje zbijaju. Vojska krstari. Službeno se više ne smije zvati Široki Brijeg nego se to mjesto mora zvati Lištica.[70] To mi je rekla Mila Penavić, koja radi u pošti. Službenici u pošti moraju brisati: »Z. p. Široki Brijeg« i moraju stavljati: »Z. p. Lištica«.[71] Onaj dio gdje je brijeg i na njemu samostan, gimnazija i đački dom mora se ubuduće zvati Đačka ulica. Sljedeće nedjelje nakon te zabrane mladići su u puku poslije mise idući kroz Lišticu pjevali: »Oj Široki, pridiše ti ime, pa se nemam ponositi čime.« To su bili mladići Kitići i Semberovići. Bilo je mnogo svijeta koji je plakao kad je čuo tu gangu, ali su još više i mladići i ostali svijet plakao i uzdisao kad je te mladiće milicija pograbila i otjerala u zatvor. Pušteni su nakon dva dana, ošišani i »pošteno« isprebijani. Narod ipak i dalje govori Široki Brijeg.

---

[70] Prema nadnevcima dostupnih dokumenata u Općini, ime Široki Brijeg u Lištica promijenjeno je, ako ne i prije, 28. travnja 1952. U *Zakonu o podjeli teritorije NRBiH*, Službeni list NRBiH br. XI, god. VIII, od 5. V. 1952. već se spominje općina Lištica.
Predsjedništvo Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine svojim je Ukazom od 16. listopada 1991. proglasilo *Zakon o promjeni naziva naseljenog mjesta Lištica i općine Lištica u Široki Brijeg* (*Službeni list* SRBiH, god. XLVII, br. 32; Ukaz pod brojem 359).

[71] Z. p. = zadnja pošta.

Životopis

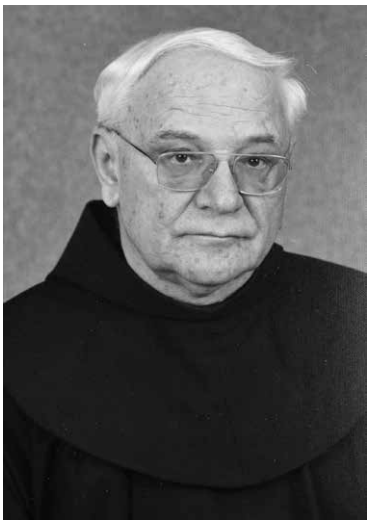

Fra Jerko Karačić, krsnim imenom Marko, sin Jakovljev i Marije, r. Šaravanja, rodio se 20. siječnja 1912. u Gornjem Crnču kod Širokoga Brijega. Školovati se otpočeo u širokobriješkoj pučkoj školi na Ličtici i nastavio u gimnaziji gdje je 1935. položio veliku maturu. Kao gimnazijalac, stupio je u novicijat hercegovačkih franjevaca u lipnju 1932. Bogosloviju je studirao u Mostaru (1935. – 1938.) i u Breslau (1938. – 1939.). Za svećenika je zaređen 12. lipnja 1938. Vojsku je 1940. odslužio u Petrovaradinu i u Novom Sadu. Radi daljnjeg studija upisao se 10. ožujka 1940. na Bogoslovni fakultet u Zagrebu, no – što zbog ratnih neprilika, što zbog obveza u Franjevačkoj tiskari u Mostaru – ispisao se 28. ožujka 1942. Stručni tiskarski ispit položio je u Dubrovniku 14. listopada 1943. I ne samo da je bio spretan tiskar nego je, kao sin kovačke obitelji, bio i vrstan precizni mehaničar te je, uz svećeničku službu, i u tiskari imao trajno zaduženje od 16. rujna 1939. do travnja 1945.

Svećeničku je službu započeo kao župni vikar u Mostaru 1940. Krajem iste godine poslan je na ispomoć župniku don Andriji Majiću u župu Trebinju. Propovijedi su mu bile sadržajne i »vatrene« te je domalo imenovan za pučkog misionara (23. II. 1941.)[72]. U toj ulozi naročito se iskazao u zreloj dobi (1961. – 1965.). Za župnika u Ružićima postavljen je 12. travnja 1945. Od svibnja 1946. do svibnja 1947. bio je kapelan u Ljutom Docu, potom župnik do listopada 1952., nakon čega je preuzeo službu gvardijana i župnika na Širokom Brijegu. Upravo iz tog vremena potječu njegove Uspomene iz doba mučeništva.

[72] Mjesta u kojima je fra Jerko držao pučke misije su: Bukovica, Drinovci, Gorica, Gradnići, Klobuk, Kočerin, Kongora, Konjic, Livno, Posušje, Posuški Gradac, Prisoje, Rasno, Ružići, Seonica i Veljaci.

U svibnju 1955. fra Jerko je preuzeo župničku službu u Vitini, a dvije godine kasnije dužnost samostanskoga vikara i župnika u Mostaru, zatim službu gvardijana do travnja 1967. kad je počeo pobolijevati. Nakratko je bio duhovnik časnih sestara i knjižničar u Mostaru. Nakon kraćeg boravka na liječenju u Austriji, u srpnju 1967. namještenje je dobio u Frohnleitenu nedaleko Graza gdje je obnašao razne službe do veljače 1982. Iz Frohnleitena je pohodio radnike u Njemačkoj (kolovoz – rujan 1969.), te napisao preporuke za budući misionarski rad među njima. U ulozi ispovjednika i propovjednika raspoređen je na Čitluk 17. veljače 1982. odakle je 9. svibnja 1985. premješten na Široki Brijeg gdje je ostao do kraja života – 31. prosinca 1987.

Fra Jerko je bio marljiv, neposredan i društven čovjek, k tome strogo crkven i načelan, pronicljiv, oprezan i razborit te su mu pretpostavljeni povjeravali posebne uloge – kao što je vođenje duhovnih vježbi, posebice za pristupnike u franjevački red, brigu za franjevački pomladak, za koncilsku obnovu svećenika, i tome slično. Bio je i definitor (vijećnik) u upravi Provincije.

Dodatak

Strašan trenutak

Bila je zima. Tanak sloj snijega prekrio je zemlju. Stabla okićena bijelim cvijećem. Kuće, livade, planina pokrivena bijelim platnom.

Izjutra sjedili su u župnom stanu mjesni župnik i jedan svećenik iz Mostara, koji se tu sklonio zbog borba koje su se vodile od Mostara pa sve do Konjica. Dok su ta dvojica franjevaca razgovarali o ratnim prilikama u strahu i brizi, banuše dva naoružana partizanska vojnika, pristojno se upitaše i sjedoše. Zatražili su legitimacije od obojice. Nakon kraćeg razgovora rekoše: – Vi iz Mostara idete s nama na komandu, koja se nalazi s desne[73] strane Neretve. Naređenje, izvršenje. Odoše sva trojica. Župnik zabrinut i prepadnut ostao sjediti u crnim mislima.

Na komandi sve je prošlo u redu. Vraćaju se preko Jablanice. Kad su stigli na željeznički most koji vodi preko Neretve – most je dosta visok i kratak, ispod njega veliko kamenje i vrlet, a dolje duboko pjenuša se pobješnjela rijeka Neretva – najedanput jedan od tih vojnika iznenada uhvati fratra za noge i htjedne ga baciti preko ograde od mosta u pobješnjelu Neretvu, uz riječi: – Sad je red na tebi da ideš sa svojom braćom.

Uto onaj drugi vojnik munjevito zgrabi ubojicu, prebaci ga preko ograde mosta uz riječi: – Mnogima si oduzeo život, ovo ti je plaća za to.

On nesretan između pećina pljusnu u bijelu i pjenušavu Neretvu.

Nastavili su prema Doljanima odakle su jutros pošli. Našem fratru bilo je teško i mučno pa bi uzdahnuo: – Ah, teško mi je. Volio bih da sam ja otišao u Neretvu. – Moj velečasni, što se može: Pri glavi i oca po glavi.

Kad su stigli blizu Doljana, vojnik zagrli fratra i poljubi uz riječi: – Zbogom, moj velečasni. Nikad ne ćeš znati tko ti je spasio život.

Snijeg je opet počeo padati i lijepiti se po zemlji.

fra Blago Karačić

[73] Gledano od izvora prema ušću, franjevci su se nalazili s desne, a jedan od njih morao je poći na lijevu stranu rijeke Neretve.

P. S. *Fratar koji je preživio strašan trenutak bio je fra Blagin brat fra Jerko, što su mi njih obojica kao svome bratiću, tek osamdesetih godina prošlog stoljeća, povjerili. Fra Jerko je, potvrđujući istinitost ovog događaja, bio potresen i dodao je po prilici ovo: „Taj je vojnik preda me kleknuo i zamolio: 'De Vi velečasni, mene ispovjedite!' Bio je povisok i imao je brkove. Nakon ispovijedi prebacio je pušku preko ramena i rekao: 'Zbogom, moj velečasni. Nikad ne ćeš znati tko ti je spasio život'… i zamakao prema Čvrsnici. O njemu nikad ništa nisam doznao.“*

fra Vendelin Karačić

Fra Jerkin život u slikama

fra Jerko 1945.

Mala matura na Širokom Brijegu 15. VI. 1930.
Marko (fra Jerko) Karačić stoji u zadnjem redu zdesna

Kazalo

Proslov **5**

I. RUŽIĆI, travanj 1945. – svibanj 1946 ..... **9**

II. LJUTI DOLAC, svibanj 1946. – listopad 1952 ..... **27**

Životopis **73**

Dodatak: Strašan trenutak **75**

Manje poznate riječi i provincijalizmi **77**

Fra Jerkin život u slikama **79**

Nakladnici

Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«
Kard. Stepinca 14
88 220 Široki Brijeg
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-adresa: mostar@pobijeni.info
web: www.pobijeni.info

Matica hrvatska
Tina Ujevića 8
21 276 Vrgorac
tel.: (021) 680-046
faks: (021) 674-012
e-adresa: gks@vrgorac.hr

Za nakladnike
fra Miljenko Stojić
Željko Primorac

Oblikovanje i računalni slog
FRAM-ZIRAL, Mostar

Tiskano u Mostaru mjeseca lipnja 2014.

Tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

Uspomene iz doba mučeništva dragocjen su faktografski i, jednako tako, literarni biser. One su zadivljujuća ispovijest vjere u Boga hercegovačkih katolika i nenametljiv putokaz k istini onima koji krvave partizanske zločine i ostalo nasilje nad narodom u godinama nakon Drugoga svjetskog rata pokušavaju umanjiti ili ih prekriti antifašizmom ne uzimajući u obzir da su u Hercegovini, i ne samo u njoj, upravo partizanski zločini i teror bili brojniji, okrutniji i dugotrajniji od onih fašističkih.

Ova knjiga osvaja govorom činjenica te lijepim stilom i jezikom koji svojom osebujnošću izražava dušu naroda kao i osjećaj pisca za životnost i značenje napisane riječi.

ISBN 978-9958-876-18-9; ISBN 978-953-57286-2-7

9 789958 876189

9 789535 728627

Cijena: 12 KM; 50 kn

www.pobijeni.info